

UTVÄRDERING

Kalejdoskop – sätt att se på kulturarv

Ingrid Martins Holmberg, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet

Malin Weijmer, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet

September 2012

Förord

Uppdraget att utvärdera Kalejdoskop-satsningen gavs till oss och Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet runt årsskiftet 2011/2012. Arbetet har bestått i att sätta sig in i och reflektera över förutsättningarna, resultaten och genomförandet av kulturarvsveriges kanske allra mest intressanta och framsynta sektorssatsning, men det har därutöver också inneburit möten och samtal med kunniga engagerade människor som realiserat detta projekt.

Rapportarbetet har därmed varit oerhört givande, och kommer utan tvekan att avsätta spår i våra fortsatta forskargärningar. Inom Ingrids pågående forskning kommer erfarenheter från detta projekt att kunna fördjupa förståelsen av det vidgade kulturarvsbegreppets möjligheter och utmaningar. Inom Malins doktorandarbete om kulturmiljöarbete och delaktighet, utgör denna rapport en plattform för fortsatta empiriska undersökningar och teoretisk bearbetning. Stort tack för förtroendet.

Göteborg i september 2012,

Ingrid Martins Holmberg

projektledare

Malin Weijmer

projektmedarbetare

Innehållsförteckning

Förord.....	2
1. Introduktion: presentation av Kalejdoskop.....	6
1.1 Utvärderingsuppdraget	6
1.2 Kalejdoskop – bakgrund och upplägg.....	7
1.3 Kalejdoskop – syfte och målsättning.....	7
1.4 Kalejdoskop – samverkansprojekt	8
1.5 Kalejdoskop – förväntat resultat.....	8
1.6 Kalejdoskop – projektstruktur	8
Organisation, ledning	8
Referensgrupp	9
Urvalsförfarandet vid ansökningar	9
1.7 Kalejdoskop – presentation av regionala delprojekt.....	10
Delprojekt under 2010	10
Delprojekt under 2011	13
1.8 Kalejdoskop – sammanhållande aktiviteter.....	14
Gemensamma seminarier	14
Antologi	15
Bidragsskampanj.....	15
Share Point	15
2. Interna reflektioner kring Kalejdoskop	16
2.1 Interna reflektioner kring projektstruktur.....	16
Organisation, ledning – kommentarer ur källmaterialet.....	16
Referensgrupp – kommentarer ur källmaterialet.....	17
Urvalsförfarande vid ansökningar – kommentarer ur källmaterialet	17
2.2 Interna reflektioner kring sammanhållande aktiviteter	18
Gemensamma seminarier – kommentarer ur källmaterialet.....	18
Antologi – kommentarer ur källmaterialet.....	18
Bidragsskampanj – kommentarer ur källmaterialet.....	18
Share Point – kommentarer ur källmaterialet.....	19
2.3 Interna reflektioner kring regionala delprojekt	19
Delprojekt under 2010 – kommentarer ur källmaterial.....	19
Delprojekt under 2011 – kommentarer ur källmaterial.....	21
2.4 Interna reflektioner kring övergripande målsättningar och utgångspunkter.....	23

Samverkan – kommentarer ur källmaterialet.....	23
Aktivitetsgrad – kommentarer ur källmaterialet	23
Kalejdoskops framtid– kommentarer ur källmaterialet.....	24
3. Utvärderarnas reflektioner kring Kalejdoskop	25
3.1 Utvärderarnas reflektioner kring helheten.....	25
3.2 Utvärderarnas reflektioner kring delprojekten.....	26
4. Analys av delaktighet och deltagande	27
4.1 Delaktighet som uppdrag för Kulturmiljövården	27
4.2 Bortom mångfaldstemat.....	29
Delaktighet och deltagande – begreppsdefinitioner	29
4.3 Utvärderingens metod	30
Intersektionalitet som ett analytiskt redskap.....	30
Att ”mäta”, analysera och diskutera deltagandets villkor.....	31
Vald metod	32
5. Tillvägagångssätt i delprojekten	34
5.1 Analys av deltagande och delaktighet.....	34
Samverkansgrupper och målgrupper.....	34
Rollfördelning	36
Arbetsätt	36
Källmaterial, historieskrivning och perspektiv.....	37
6. Fördjupande analys av fyra regionala delprojekt	39
6.1. Inledning.....	39
6.2 Krämarstaden – Plats och berättelser	39
Översikt	39
Tillvägagångssätt.....	39
Analys	40
Reflektioner och slutsatser	40
6.3 Det genuina Härjedalen.....	41
Översikt	41
Tillvägagångssätt.....	42
Analys	42
Reflektioner och slutsatser	43
6.4 Med nya ögon – exemplet Uddmanska huset	43

Översikt	43
Tillvägagångssätt.....	44
Analys	44
Reflektioner och slutsatser	44
6.5 Nya och gamla berättelser.....	45
Översikt	45
Tillvägagångssätt i projektet.....	45
Analys	46
Reflektioner och slutsatser	46
7. Delaktighet i förlängningen	48
7.1 Antologin <i>Platsens mänskliga berättelser</i>	48
8. Utvärderingens resultat i relation till uppdraget.....	49
8.1 Utvärderingens resultat (frågor till Kalejdoskop).....	49
8.2 Vilka grupper och brukare har engagerats?	49
8.3 Vilken roll har dessa grupper och brukare haft inom projekten?.....	50
8.4 Vilka forum har använts för att arbeta med delaktighet (etabl./nya)?.....	50
8.5 Vilka är tillvägagångssätten och projektmetodiken?	50
8.6 Analys utifrån intersektionalitetsbegreppet.....	50
8.7 Analys utifrån deltagandeskalan.....	51
8.8 Utredarnas reflektioner kring resultatet	51
9. Diskussion av "Kalejdoskop – sätt att se kulturarv"	53

1. Introduktion: presentation av Kalejdoskop

1.1 Utvärderingsuppdraget

Uppdraget att utvärdera Kalejdoskopatsningen gavs av Riksantikvarieämbetet till Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet, genom en ansökan från Kalejdoskop styrgrupp hösten 2011. Projektet har letts av Ingrid Martins Holmberg, medan huvudparten av utredningsarbetet (insamling av källmaterial, bearbetning och analys) har utförts av Malin Weijmer. Den slutliga texten står vi för gemensamt.

Utvärderingens övergripande inriktning diskuterades med projektledning redan tidigt under 2011, medan avgränsning, källmaterial och det mer preciserade upplägget för både arbetsprocess och slutprodukt förankrades med projektledare och styrgrupp i samband med Kalejdoskop slutseminarium våren 2012. Arbetet genomfördes under våren, sommaren och tidig höst samma år.

Utvärderingens fokus har varit att analysera Kalejdoskopatsningen utifrån delaktighetens två aspekter: 1) *delaktighet*, vilket här har relaterats till frågor kring ett breddat historieskapande och fler perspektiv, och 2) *deltagande*, vilket här har relaterats till brukares och allmänhetens aktiva deltagande och inflytande. Frågor som ställts rör därmed flera aspekter: Vilka grupper och brukare har engagerats? Vilken roll har de haft inom projekten? Vilka forum som har använts för att arbeta med delaktighet (redan etablerat eller är det ett nyskapat forum)? Vilka är tillvägagångssätten och projektmetodiken? Analysen av materialet har gjorts utifrån dels intersektionalitetsbegreppet, dels utifrån en analysmodell där deltagandets villkor belyses genom fokus på aktiviteter.

Utredningsarbetet har bestått av genomgång material från Kalejdoskopatsningen i sin helhet, såsom ansökningar, lägesrapporter och andra arbetsmaterial från ledningen, samt allt material som finns publicerat på hemsidan för Kalejdoskop såsom delprojektrapporter och seminarier. Det var ett önskemål från ledningen att förutom Kalejdoskop "egna" delprojekt, också inkludera Stockholms länsstyrelses egenfinansierade projekt *Världsarvet Skogskyrkogården* i utvärderingen.

Intervjuer har genomförts med medlemmarna i styrgruppen, med referensgruppen och med projektledaren för Kalejdoskop, men också med kontaktpersoner för utvalda delprojekt. Riksantikvarieämbetets FoU-handläggare har också intervjuats. Intervjuerna har framförallt utförts på plats, med ibland per telefon. En enkät har skickats till kontaktpersoner för de regionala projekten. En tilläggsenkät har därefter riktats till de län som saknar egna regionala delprojekt. Utvärderingens presentation, diskussion och slutsatser baseras i sin helhet på nämnda källmaterial.

Källmaterialets begränsning består i att två av länsstyrelserna inte har besvarat enkäten, i att en referensgruppsmedlem har undanböjt medverkan av principskäl, samt att tilläggsenkäten gav mycket begränsat resultat.

Föreliggande rapport är därmed resultatet av en utvärdering av Kalejdoskop med avseende på hur delaktighetsaspekten har realiserats. Resultatet publiceras i föreliggande projektrapport. Först görs en sammanfattande presentation av Kalejdoskopatsningen som helhet, tillsammans med en översikt över viktiga interna reflektioner kring projektet. Därefter följer dels en sammanfattande analys av delaktighet och deltagande i Kalejdoskop, dels en fördjupad analys av fyra utvalda projekt med

avseende på hur delaktighet och deltagande har realiserats. Sist sammanfattas resultatet och diskuteras ett urval av de centrala men också problematiska frågor som Kalejdoskop-satsningen väckt.

1.2 Kalejdoskop – bakgrund och upplägg

Under 2010 drog satsningen på "Kalejdoskop – sätt att se kulturarv" igång. Projektet har fungerat som ett samverkansprojekt mellan kulturmiljöenheterna på Sveriges 21 länsstyrelser. Förutom att finna och utveckla former för samverkan har satsningen tagit sin utgångspunkt i det heterogena Sverige och i ett mångfasetterat kulturarvsbruk. Satsningen har finansierats under två och ett halvt år av Riksantikvarieämbetets FoU-medel samt via Länsstyrelsernas utvecklingsmedel. Därtill har enskilda länsstyrelser själva gått in och medfinansierat egna aktiviteter.

Kalejdoskop har tematiskt haft tre spår: *Tillgänglig information*, *Parallella berättelser* och *Ökad bredd i kunskapsunderlagen*. Dessa spår har varit tongivande för urvalet av de aktiviteter som finansierats inom satsningen, men inte varit jämt fördelade resursmässigt utan snarare fungerat som stöd för att identifiera intressanta ingångar och perspektiv.

Idén med projektet Kalejdoskop utgick från de framtidsdiskussioner som länsantikvarieföreningen höll under 2008. Behovet av involvering och ett mångfaldstema inom kulturmiljöarbetet hade gjort sig gällande under 2000-talet, och utgör också en del av de kulturpolitiska målen. Dessa frågor behövde få ett större genomslag och en mer långsiktigt förankring i den dagliga verksamheten. De gemensamma diskussionerna utmynnade i beslutet att bilda en arbetsgrupp för att förstärka mångfaldsarbetet på länsstyrelsernas kulturmiljöenheter, temat för arbetsgruppen var *Kulturmiljövården i det heterogena Sverige*. Denna arbetsgrupp kom senare att utgöra styrgruppen för Kalejdoskop. Kalejdoskop formades på så vis som ett utvecklingsarbete, som skulle syfta till att bättre integrera mångfaldsperspektivet i det dagliga arbetet.

Under sommaren och hösten 2009 erhöles medel från RAÄ för att genomföra två förstudier: en översikt över hittillsvarande projekt och viktiga forskningsbidrag inom kunskapsområdet 'kulturarv och mångfald', vilken utfördes av Länsstyrelsen Västernorrlands län, och en översikt över länsstyrelsernas samlade erfarenheter av mångfaldsarbete, vilken utfördes av Länsstyrelsen Jämtlands län. Dessa båda förstudier låg sedan till grund för projektansökan till Riksantikvarieämbetet för Kalejdoskop.

Såsom ovan visats knöt Kalejdoskop huvudidé an till en allmänt pågående diskussion om hur allas lika värde kan omsättas i kulturarvsarbete, hur kulturarvet kan heterogeniseras och hur kulturarvsarbetet kan vara ett redskap i detta. Här bör nämnas att Kalejdoskop därmed tog över stafettpinnen från flera föregångare inom kulturarvsektorn, bland dem Agenda kulturarv och den s.k. Storstadssatsningen. En annan och inte mindre viktig kontext för Kalejdoskop är framväxten av en internationellt förankrad forskning om kulturarv, historiebruk och historisering som pekat på kulturarvets betydelse för vår tid, dess ideologisk-politiska aspekter, men också dess föränderliga natur.

1.3 Kalejdoskop – syfte och målsättning

Kalejdoskop-syfte och målsättning formulerades i samband med projektansökan 2010 men hade dessförinnan tagits fram av arbetsgruppen. Syftet har varit uppdelat i två olika delar, ett med mer mätbara resultat och ett mer övergripande och långsiktigt. För det första att:

- "förbättra informationen om och urvalet av skyddade kulturmiljöer med avseende på det heterogena Sverige"
- "utveckla samverkansformer för att vidga kulturmiljövårdens perspektiv"

Samt mer långsiktigt att:

- "skapa ökad delaktighet i samhället"
- "förändrade arbetsätt och metoder i länsstyrelsernas arbete"

Målet med satsningen har framförallt varit att samla metoder och erfarenheter som leder till en bättre integrering av mångfaldsperspektivet i länsstyrelsernas handläggning i form av kunskapsunderlag, urval, värdering, fördelning av bidragsmedel och informationsinsatser. Fokus har varit på utvecklingen av länsstyrelsens egna arbetsgifter och redskap i kulturarvsarbetet. Inom Kalejdoskop har den centrala utgångspunkten för att hitta nya metoder och arbetsätt alltså tagits i länsstyrelsernas handläggarvardag: "i projektet kommer fokus att ligga på att utveckla länsstyrelsens ordinarie arbetsuppgifter".

Målet har dessutom varit att också initiera samverkan på regional och nationell nivå med allmänheten och omkringliggande verksamheter, framförallt i form av intresseföreningar och organisationer.

1.4 Kalejdoskop – samverkansprojekt

Kalejdoskop har bedrivits som ett samverkansprojekt mellan alla länsstyrelser. Dessutom har projektet samarbetat med Sveriges hembygdsförbunds projekt "Kulturarvet och toleransen" samt Örebro läns museums "Norm, nation och kultur". Intentionen var även att länka Kalejdoskop till RAÄ:s *Värdering och urval*. Ytterligare en samverkan har varit länsstyrelsernas antidiskrimineringsprojekt.

En annan central aspekt av samverkan har bestått i dels den explicita samverkan med olika externa parter, samt dels att en referensgrupp medförde att kontakt med forskarvärlden blev en integrerad del av projektet.

1.5 Kalejdoskop – förväntat resultat

Det förväntade resultatet av Kalejdokopsatsningen formulerades i termer av att delaktighets- och mångfaldsperspektivet inom länsstyrelsens kulturmiljöarbete skulle förstärkas.

1.6 Kalejdoskop – projektstruktur

Detta kapitel baseras på material som finns publicerat om respektive projekt, och har kompletterats med intervjuer och enkäter. Först presenteras Kalejdokopsatsningens organisation och arbetsformer, och därefter följer en presentation av aktiviteter och regionala delprojekt.

Organisation, ledning

Kalejdoskop har bedrivits som ett gemensamt samverkansprojekt mellan de 21 länsstyrelsernas kulturmiljöenheter. Kalejdokopsatsningen har varit förankrad i Länsantikvarieföreningen och länsrådsgruppen, och redovisat gentemot dessa. Samordningsansvar för de övergripande frågorna har legat vid Länsstyrelsen i Västernorrland. En projektledare har varit anställd sedan starten och ansvarat för samordning och informationspridning. Projektledaren, som har varit placerad vid

Länsstyrelsen i Västernorrland, påbörjade sitt arbete i samband med att projektansökan till Riksantikvarieämbetets FoU-utlysning formulerades under oktober 2009.

Projektledaren har varit underordnad styrgruppen och arbetat efter de tagna besluten. Styrgruppen har formerats av representanter från fyra olika länsstyrelser. Under 2011 ersattes en av styrgruppsmedlemmarna av en ny. Styrgruppen har haft mandat från Länsantikvarieföreningen att ta beslut i frågor gällande Kalejdoskop.

Referensgrupp

En referensgrupp tillsattes i samband med projektets igångsättande 2010. Referensgruppen har haft som syfte att agera länk mellan den utövande verksamheten och aktuell forskning inom området. Gruppen kom till efter samråd med Riksantikvarieämbetet, eftersom deras FoU-medel kräver en tydlig forskningsanknytning. Sammansättningen av medlemmar i referensgruppens har dock bestämts av Kalejdoskops ledning.

Referensgruppen som bestått av representanter från framförallt den akademiska världen men även personer från andra verksamheter. Referensgruppen omformerade delvis under 2011.

Referensgruppens arbete har bestått i att bistå styrgruppen, men också i medverkan på ett flertal av Kalejdoskops seminarier. I handläggningen av projektansökningar har referensgruppen utgjort en samtalspartner för styrgruppen, referensgruppen har läst och kommenterar samtliga ansökningar. Referensgruppsmedlemmar har också mer konkret deltagit i arbetet genom att exv. delta vid besök av enskilda delprojekt.

Urvalsförfarandet vid ansökningar

Kalejdoskopsatsningen har bestått av en rad parallellt pågående delprojekt, vilka haft något olika längd samt tider för start och slut. Ansvaret för genomförandet av delprojekten har legat direkt under respektive länsstyrelse och projektidéerna är sprungna ur de regionala utvecklingsbehoven.

De regionala delprojekten drogs igång med utlysningen under våren 2010 av en ansökningsomgång. Temat för utlysningen var samma som för hela den övergripande satsningen, nämligen *Tillgänglig information, Parallella berättelser* och *Ökad bredd i kunskapsunderlagen*. Under 2011 fanns även möjlighet att söka projektmedel under teman *Information och kommunikation av kulturmiljövärde* och *Ökad bredd i kunskapsunderlagen*.

De medel som har funnits till förfogande för att driva egna delprojekt har varit begränsade, och endast möjliggjort finansiering av ett urval av de projektansökningar som inkommit. Med andra ord har det i praktiken inte funnits medelsutrymme för varje enskild länsstyrelse att driva ett eget delprojekt inom satsningen.

Urvalet av projekt för finansiering har beslutats av styrgruppen, men med referensgruppen som aktiv samtalspartner. Referensgruppen har lämnat utlåtanden med kommentarer kring relevans och hur väl de olika projekten förväntas uppnå sina syften och mål.

Vid genomgången av projektansökningarna har det, förutom gängse bedömning av relevans och genomförandemöjligheter, varit en uttalad ambition att prioritera projekt som inte går att finansiera genom ordinarie länsstyrelsemedel. Just att delprojekten i sig skulle vara verksamhetsutvecklande

och nyskapande har varit centralt vid fördelningsbesluten. Det har funnits som krav att delprojekten skall medföra samverkan med annan aktör.

Av 11 inkomna ansökningar om regionala projekt, beviljades i första omgången 8. Vid påföljande utlysning år 2011, inkom 12 ansökningar varav 6 beviljades medel. Intresset för att söka medel för egna delprojekt har alltså legat på en ganska jämn nivå, av de ansökningar som kommit in har cirka 70% beviljats medel.

I andra ansökningsomgången fanns även en del ansökningar om fortsättningsprojekt. I vissa fall beviljades ansökningar som avslogs ändå en mindre summa (5000 kronor) för att kunna utveckla arbetsmetoderna i projektet.

1.7 Kalejdoskop – presentation av regionala delprojekt

Totalt beviljades 14 regionala projekt medel från Kalejdoskop. Presentationen nedan följer en presentation av dessa i kronologisk ordning med avseende på tilldelningsår. I utvärderingens uppdrag ingår emellertid också ett av Stockholms länsstyrelse egenfinansierat projekt som bedrivits i Kalejdoskopanda, vilket därför också återfinns nedan.

Projekten skiljer sig åt avsevärt när det gäller storlek och innehåll. Vissa projekt har snarast karaktären av förstudier, medan andra har haft ett tydligt artikulert och konkret syfte, mål, genomförandeplan och slutprodukt. Det är vidare tydligt att projekten enkelt låter sig sorteras i två högar utefter respektive inriktningar, nämligen *Informationsmaterial* respektive *Kunskapsunderlag*.

Nedan presenteras samtliga beviljade regionala delprojekt med avseende på syfte, genomförandeformer och resultat. Uppgifterna är hämtade från projektansökningar, rapporter och intervjuer. För utvärderingsuppdragets syfte har sedan fyra av dessa delprojekt valts ut för närmare granskning, och valet av dessa fyra har skett i samråd med projektledare och styrgrupp för Kalejdoskop. De fyra delprojekten kommer att analyseras mer ingående i utvärderingsrapportens del två.

Delprojekt under 2010

Hälsingegårdar – ett kulturarv i världen. Vid länsstyrelsen i Gävleborgs län drevs projektet *Hälsingegårdar – ett kulturarv i världen* under 2010. Projektet har haft som avsikt att vidga synen på och förståelsen av de s.k. hälsingegårdarna som kulturarv och som potentiellt världsarv. Motiveringen var att ditillsvarande informationsmaterial dominerades av att vara producerat för en mycket ensidig målgrupp: en ”svensk medelklass med intresse för kulturmiljö”. Projektidén byggde därför på att låta allmänheten, i form av målgruppen utlandsfödda, arbeta med miljöerna och lämna förslag på innehåll för ett nytt informationsmaterial. Delprojektets resultat publicerades i en mindre skrift, vilken har översatts till somaliska, thailändska och arabiska med syftet att spridas brett inom SFI-undervisningen, länets hembygdsgårdar, bibliotek samt turistbyråerna i Hälsingland. Till projektet knöts en SFI-klass i Hudiksvalls kommun och deras lärare, vilka med hjälp av länsstyrelsens kulturmiljöenhet genomförde projektet.

Arbetsmetoden för projektet bestod av ett inledande studiebesök i fält och därefter studiecirkelträffar. I studiecirkeln har SFI-eleverna ihop med länsstyrelsens antikvarier gemensamt bearbetat elevernas intryck av kulturmiljöerna. Materialet som togs fram kom också att användas i Världsarvsansökan.

Kulturmiljön, en plats för möten. Också Norrbottens län genomförde under 2010 ett projekt riktat mot SFI-verksamheten i länet, projektet har haft titeln *Kulturmiljön, en plats för möten*. Upplägget var planerat i samverkan med SFI-verksamheten i Övertorneå. Syftet med projektet var att utveckla en ny plattform för spridningen av kulturmiljöinformation, men också att få till stånd ett erfarenhetsutbyte gällande vad som är relevant och angeläget för nyanlända länsinvånare. Upplägget bestod i att länsstyrelsen arrangerade en busstur för SFI-elever till ett par av länets utpekade kulturmiljöer samt ett storjordbruk i Övertorneå kommun. Förutom representant från kulturmiljöenheten deltog även lantbruksdirektören samt chefen för social hållbarhet från länsstyrelsen.

Projektets genomförande fördröjdes genom långsam återkoppling från SFI-verksamhetens sida, vilket har medfört att förväntad feedback på genomförda aktiviteter har uteblivit. I projektrapporten påpekas också en annan försvårande aspekt, nämligen att deltagarnas väldigt olika språkförutsättningar innebär svårighet för att dem med mindre svenska språkkunskaper att tillgodogöra sig den information som förmedlades under bussturen.

Med nya ögon. Med projektet *Med nya ögon* har länsstyrelsen i Västra Götaland län närmat sig länets skyddade bebyggelse i form av utpekade byggnadsminnen. Syftet har varit att belysa byggnadsminnena utifrån nya perspektiv men också att internt diskutera vad det är för berättelser som länets byggnadsminnen berättar. Samtidigt har man utvecklat möjligheter för nya samarbeten kring en utveckling av hur kunskapsförmedlingen kring byggnadsminnen går till.

En närstudie har genomförts av ett objekt kopplat till byggnadsminnet Västra gatan i Kungälv (byggnadsminnet avser en hel kulturmiljö där flera enstaka objekt ingår med samma bakgrundsbeskrivning). Syftet med närstudien har varit att påvisa vilka andra berättelser som går att knyta till redan utpekade objekt.

Romernas samlingsplatser och minnesmärken i Kronobergs län. Projektet *Romernas samlingsplatser och minnesmärken i Kronobergs län* har haft som syfte att försöka bevara och lyfta fram de platser i länet som har haft betydelse för romer. Romska kulturcenter i Malmö kontaktades för möjligheterna att etablera ett nätverk med romska grupper, och vilka i sin tur skulle kunna berätta om platser som använts som samlings- eller boplatser under tiden före 1960-talet, dvs då romer fortfarande reste runt och nyttjade olika platser för uppställning av vagnar. Kulturmiljöenheten samverkade också med integrationsansvarig på länsstyrelsen i Kronobergs län.

Centralt i projektet var att komma i kontakt med personer som har egna minnen från sådana platser, och genom nämnda kontakter lyckades projektet identifiera ett flertal platser med romsk anknytning. I förlängningen skulle dessa platser kunna uppmärksammas i form av informationsskyltar på både svenska och romani chib och därmed öka medvetenheten och förståelsen kring det delade förflutna.

Rosta och Baronbackarna. Vid länsstyrelsen i Örebro län har under 2010 det Kalejdoskopfinansierade projektet *Rosta och Baronbackarna* bedrivits. Genom samverkan med ett par av de lokala skolorna, det kommunala bostadsbolaget och länsmuseum har länsstyrelsen önskat att fördjupa och utveckla bilden av de båda bostadsområdena. Projektets övergripande syfte har varit att ta fram ett material, baserat på riksintressebeskrivning, som kan användas inom undervisning för årskurs 4 – 6. Tanken har varit att elevernas arbete ska kunna återförmedlas till

länsstyrelsen och då gå in som en del av en fördjupad värdebeskrivning för riksintresset Rosta och Baronbackarna. Dessutom har intervjuer gjorts med boende i områdena för att fördjupa den sociala dimensionen av underlaget.

På grund av brister i samverkan med skolan har det undervisningsmaterial som togs fram inom delprojektet fått den användning som var avsedd och därmed har inte det fördjupade underlaget fått det innehåll som var avsett. Fortfarande återstår ett arbete med framtagandet av mer utvecklade värdebeskrivningar.

Världsarvet på arabiska. Länsstyrelsen i Kalmar län genomförde inom ramen för Kalejdoskop ett informationsprojekt med syfte att i enlighet med UNESCO:s världsarvskonvention, stärka bilden och förståelsen av världsarvsområdet Södra Ölands odlingslandskap. Kontexten för projektet var ett redan påbörjat informations- och översättningsarbete, och som projektaktivitet genomfördes en studieresa till Öland tillsammans med arabisktalande invandrare. Resans deltagare hade koppling till Kalmar kommuns verksamhet för nyanlända flyktingar, och turen ackompanjerade av en tolk samt en representant från länsstyrelsens kulturmiljöarbete. Kommunens flyktingverksamhet var även en samverkanspartner för upplägg och genomförande.

Genomförandet av studieresan uppfattades som lyckat från de inblandande parterna och en ambition finns att fortsätta samverkansarbetet och utveckla det till fler aktiviteter.

Västerbotten i världen – att tillgängliggöra Västerbottens kulturarv för utlandsfödda. Också detta projekt har handlat om informationsinsatser för målgruppen utlandsfödda. Syftet med delprojektet har varit att etablera ett nätverk bestående av aktörer som är kopplade till verksamhet för utlandsfödda i länet och att med dessa arbeta mer fördjupat med kulturmiljöfrågor. För genomförandet av projektet tog länsstyrelsen hjälp av en konsult.

Delprojektet resulterade i att länsstyrelsen tillsammans med det skapade kontaktnätet bildat en referensgrupp för att utveckla nya idéer gällande tänkbara framtida kulturmiljöaktiviteter. Däremot har inga nya informationsmaterial riktat till målgruppen tagits fram.

Det genuina Härjedalen. I Jämtlands län har länsstyrelsen drivit ett projekt under 2010 och med en fortsättning under 2011. Det första delprojektet handlade om att ifrågasätta bilden av det genuina Härjedalen. Utifrån Härjedalens kommuns sedan länge etablerade designprogrammet har användningen av kulturarv diskuterats. Arbetet har främst bestått i litteraturstudier från länsstyrelsens sida för att fördjupa kunskapsunderlaget kring Härjedalen. Designprogrammet reproducerar ett kulturarv som handlar om fjäll- och skogsbonden och därmed stänger ute grupper, kvinnor, samer etc., men också representerar en äldre tids byggnadsskick. Delprojekt ett har haft som syfte att väcka en diskussion med berörda parter kring vad det är för historisk bild som egentligen berättas och ges legitimitet. Länsstyrelsen har samverkat med Härjedalens kommun samt Jämtlands museum och också hållit i ett större publikt seminarium.

Projektet fortsatte under 2011, se vidare nedan.

Delprojekt under 2011

Härjedalens kulturarv – dialog och strategi. Under 2011 gick länsstyrelsen i Jämtlands län vidare med det påbörjade arbetet kring Härjedalen, *Härjedalens kulturarv – dialog och strategi*. Fortsättningen har syftat till att i samverkan med kommun och Jamtli arbeta fram en bra grund för ett förnyat kulturmiljöprogram med ett uttalat mångfaldsperspektiv och i förlängningen en revidering av designprogrammet. Den kommunala planeringen har setts som en viktig ingång för att förändra bilden av Härjedalen och framtida beslut kring ny och befintlig bebyggelse. Inom projektet har en work shop på temat "Samhällsplanering, kulturarv, identitet, mångfald och integration" anordnats för att gemensamt med representanter från länsstyrelse (kulturmiljö och integration), länsmuseum, den kommunala förvaltningen samt lokala politiker diskutera förutsättningar för ett nytt kulturmiljöprogram. Som ett resultat av delprojektet fortsätter kommunen nu i samarbete med Jamtli arbetet med framtagandet av ett nytt kulturmiljöprogram i Kalejdoskopanda.

Bjurhovda – möten och mångfald då och nu. I projektet har länsstyrelsen i Västmanlands län samverkat med länsmuseum, Stiftelsen Kulturmiljövård och Bjurhovda skolan i Västerås. Med hjälp av samfinansiering från Skapande skola har ett pedagogiskt kulturmiljöprojekt utvecklats och genomförts för elever i årskurs tre. Platsen som har varit utgångspunkten är ett miljöprogramsområde med en mängd lämningar från forntiden. Genom att genomföra temavandringar i området har projektet haft som syfte att öka barnens kunskap och förståelse för närmiljön. Barnen har också arbetat med att samla in egna berättelser om platser i området med hjälp av att intervjua närstående. Berättelserna har sedan publicerats via Riksantikvarieämbetets Platsr.se.

Delprojektet fick göra vissa förändringar i det ursprungliga upplägget eftersom samverkan skedde med årskurs tre istället för årskurs fem vilket det ursprungligen var avsett för.

Krämarstaden – plats och berättelser. Länsstyrelsen i Örebro län drog under 2011 igång ytterligare ett projekt inom Kalejdoskopatsningen, denna gång kring en resandebosättning. Projektet har haft som syfte att samla in berättelser kring platsen och den lokala historien. Platsen har ett kontroversiellt förflutet där de resande under oklara omständigheter blev tvungna av lokalbefolkningen att lämna sina hus. Med hjälp av en projektledare har kontakter etablerats med och mellan den lokala hembygdsförening, länsmuseum, länsstyrelsen och resandeättlingar. Syftet har varit att få till stånd en öppen dialog kring platsen – registrerad som fornlämning – och vad som ska hända med den. Förhoppningen är att man i förlängningen kan producera informationsskyltar och en vårdplan för platsen.

Eftersom delprojektet har drivits som en öppen dialogprocess går det inte att se projektet som avslutat utan endast påbörjat. Resultatet av delprojektet är att ett samarbete mellan parterna har påbörjats.

Med **Nya och gamla berättelser** har länsstyrelsen i Skåne län genomfört en studie över informationsskyltar och forn- och landskapsvård på ett antal utvalda platser. Projektet var riktat mot det interna länsstyrelsearbetet och syftet var att utveckla det sätt på vilket informationsmaterial produceras. Projektets upplägg var att länsstyrelsen ihop med konsluten Sydsvensk Arkeologi skulle närstudera ett antal skyltade platser. Utifrån ett antal s.k. kriterier analyserades sedan både skyltningens berättelser och platsens tillgänglighet. Med avseende på skyltningen var resultatet att

skyltningen på vissa platser fungerade väl, medan andra fungerade mindre bra. De senare hade ofta ett alltför "akademisk" språk samtidigt som text, illustration och platsen inte hängde tydligt samman som en enhet.

Samskapande kulturarv i Halland. Länsstyrelsen i Hallands län i samarbete med Kulturmiljö Halland startade under 2011 upp ett brett samverkansprojekt för länets olika kulturmiljöaktörer. Projektet har tagit sin utgångspunkt i konceptet "community archaeology – samskapande arkeologi" som bygger på samverkan mellan arkeologen och allmänheten. Samverkansnätverkets syfte var att arbeta fram en agenda för hur kulturarvsarbetet skall utvecklas i länet inom ramen för konceptet. Förutom att en sådan agenda har utvecklats (med ledorden *utveckla samverkan, ökad delaktighet och förändrat arbetssätt*) har också ett pilotprojekt för en utgrävning tagits fram. Nätverket som har etablerats kommer leva kvar och arbetet inom delprojektet kommer gå vidare med genomförandet av en utgrävning.

Projektet **Örlogsstaden Karlskrona – innanför och utanför sluttningsmuren** har drivits som en förstudie av länsstyrelsen i Blekinge län. Syftet har varit att fördjupa bilden av den redan skyddade bebyggelsen och stadens historia, genom att lyfta fram hur icke-svenskar genom tiderna har medverkat till och i det som idag uppfattas som kulturarv. Fokus har varit den sluttningsmur som utgör en gräns mellan den inre delen av örlogsstaden som ingår i Världsarvet och det omkringliggande övriga staden, och där synen på öppenhet har förändrats över århundraden. Förutom fördjupande litteraturstudier kring detta syfte, har en viktig del av projektet varit att bygga upp kontakter med övriga institutionella kulturarvsaktörer i området.

Världsarvet Skogskyrkogården. I Stockholms län har länsstyrelsen drivit ett projekt med en stark Kalejdoskopanslutning, som trots att det inte tillhör Kalejdoskop i egentlig bemärkelse har tagits med i denna utvärdering. Projektet har tagit sin utgångspunkt i världsarvet Skogskyrkogården och frågar hur bilden som förmedlas av platsen kan vidgas. Länsstyrelsen har med hjälp av Kulturskolans projekt "Unga berättar" och världsarvets Visitor Center, arbetat fram projektupplägget. Det består i att ett antal skolungdomar utifrån frågeställningar (sammanställda av länsstyrelsens antikvarie) har spelat in egna filmer om Skogskyrkogården. Ungdomarna har arbetat med platsen under en sommar, och resultatet har sedan presenterats i en utställning vid Visitor Center.

1.8 Kalejdoskop – sammanhållande aktiviteter

En rad olika planerade aktiviteter har hållit samman Kalejdoskopanslutningen och gett den en distinkt identitet.

Gemensamma seminarier

Kalejdoskopanslutningens sammanhållande struktur har framförallt byggt på att en serie gemensamma seminarier har genomförts. Seminarierna har varit fördelade över projekttiden, ägt rum på olika platser i landet och har haft olika teman till vilka det inbjudits särskilda talare. Valet av tema har bestämts i samråd mellan styrgrupp och projektledare.

Seminarierna har varit de följande. I april 2010 hölls ett upptaktsmöte i Stockholm för alla länsstyrelser. Under maj och juni hölls fyra regionala seminarier på temat *Kulturmiljövården i den heterogena Sverige*, ett i Göteborg, ett i Växjö, ett i Östersund och ett i Uppsala. Vid dessa seminarier var upplägget sinsemellan snarlikt och syftet var att nå ut till alla länsstyrelser och till flera av

länsstyrelsernas avdelningar och verksamhetsområden (förutom kulturmiljö, också jämställdhet, integration, social hållbarhet och samhällsplanering). Dessa möten utgjorde ett slags uppstartsmöten för Kalejdoskops egna aktiviteter. Under påföljande år, 2011, hölls sedan två seminarier för länsstyrelserna, dessa var: *Makten över kulturarvet – att handlägga berättelser*, och *Att kommunicera kulturarv – demokrati och inflytande i vardagen*. Våren 2012 hölls sedan ett slutseminarium: *Kalejdoskop – erfarenheter och utmaningar*.

Seminarierna har alltså riktat sig bredare inom länsstyrelserna, än endast till kulturmiljöenheterna. Andra avdelningar som blivit inbjudna, men huvudsyftet har varit att nå den personal som arbetar med kulturmiljöfrågor.

Antologi

En av de första aktiviteterna som sattes igång var insamlandet av artiklar och manus till en bok på temat *platser med parallella berättelser*, och detta skedde så tidigt som 2010. Syftet var att lyfta fram nya berättelser knutna till redan kända platser, alternativt att lyfta fram nya platser. Till boken har varje länsstyrelse fått bidra med egna manus utifrån det angivna temat. Texterna har utgått från berättelser om en plats i länet. Flera av texterna är skrivna av länsstyrelsernas egna medarbetare men i ett par län har uppdraget getts till externa författare. Bokprojektet har som redaktör haft Masoud Kamali, medlem i Kalejdoskops referensgrupp. Publicering planeras för hösten 2012.

Bidragskampanj

Under 2012 drogs en avslutande aktivitet igång i form av en särskilt riktning på den ordinarie bidragskampanjen. Den särskilda bidragssatsningen har kallats "Ge röst åt tysta kulturarv". Informationsmaterial har tagits fram till tio länsstyrelser och man har kunnat välja med vilken bredd som man gått ut och annonserat. Material finns för webb, broschyr samt postrar. På grund av olika bidragshanteringar har vissa länsstyrelser redan gått ut med kampanjen medan andra kommer lägga ut den under hösten 2012. Målet har varit att få kontakt med nya parter och att försöka vidga teman för de ansökningar man får in.

Share Point

En viktig del under hela projekttiden har varit en gemensam Share Point (ett webbverktyg) som projektledaren ansvarat för. I denna Share Point har allt material samlats för att kunna användas som kunskapsutbyten.

2. Interna reflektioner kring Kalejdoskop

I detta avsnitt presenteras kommentarer från Kalejdoskopkansatsningens interna deltagare, som framkommit i lägesrapporter kring delprojektet, intervjuer samt enkäten (källmaterialet). Sammanställningen baseras alltså på redigerade utsagor från den interna länsstyrelseverksamheten. Rubrikindelningen är i stort sett överensstämmande med dem i kapitel 1.

2.1 Interna reflektioner kring projektstruktur

Organisation, ledning – kommentarer ur källmaterialet

För ledningens del har det varit oerhört viktigt att föra med sig målet om att Kalejdoskop skulle vara en gemensam manifestation, trots de stora regionala skillnader som finns inom länsstyrelserna gällande organisation, arbetsstruktur och medarbetarantal. Denna målsättning fanns det också anledning att återkommande uppmärksamma. Flera av de intervjuade återkom till att detta var centralt.

Målet för ledningens arbete har varit att hålla samman satsningen genom arrangemang av aktiviteter riktade mot länen, samt att bereda och besluta om tilldelning av medel till regionala delprojekt. I hög utsträckning har Kalejdoskop hållit fast vid den ursprungliga planen för aktiviteterna. Ledningsarbetet har ibland försvärats av fördröjningar kring aktiviteter. Sådana fördröjningar har ibland varit planerade för att exv. få bättre uppslutning, detta har gällt exv. bokprojektet och lanseringen av bidragskampanjen. I dessa fall har inte uppslutningen blivit riktigt så som ledningen hade hoppats. Samtidigt har det funnits en ambition att anpassa aktiviteterna för att skapa bättre förutsättningar för genomförande för de enskilda länsstyrelserna. Där syftet att låta alla delta i mån av de egna förutsättningarna.

I beredningsarbetet kring projektansökningarna, var till en början projektens arbetsmetoder en central fråga. När det gäller arbetsmetoderna så har diskussionen snarare berört olika perspektiv och hur platser förmedlas, samt medvetandegörandet av hur inkludering och exkludering förhåller sig till det perspektiv som väljs. Beroende på ansökningarnas karaktär (med mindre fokus på arbetsmetoder) kom denna fråga att allteftersom bli mindre fokuserad från ledningen. Framförallt första ansökningsomgången innebar att frågan om arbetsmetoder släpptes.

Ledningen såg som ett mycket viktigt mål, att kunna upprätthålla fokus på förutsättningar för en långsiktig förändring av länsstyrelsens egen verksamhet och att i det avseendet hellre förändra lite men att det blir bestående. Ett led i detta, var att se till att delprojektens aktiviteter hölls nära det ordinarie arbetet. Närheten ses som en förutsättning för att få till en bestående förändring i synsätt och tillvägagångssätt.

En tanke som kommer fram är att genomförandet av Kalejdoskopkansatsningen eventuellt hade vunnit på att vara förankrad i den bredare handläggargruppen än bara Länsantikvarieföreningen. Detta hade kunnat förkorta den ibland långa startsträckan som har varit inför Kalejdoskop olika aktiviteter. Ledningen har inte själv mottagit en riktad kritik, men det har kommit fram i efterhand att det inte alltid har rätt samsyn i alla sammanhang och hos alla länsstyrelser.

Under första delprojektomgången var det många länsstyrelser som associerade diskussionen om det heterogena Sverige till "utlandsfödda". Detta var inte riktigt syftet från ledningens sida men samtidigt kanske det var nödvändigt för många att börja arbeta utifrån den aspekten. För ledningens sida blev det också tydligt att det som kommunicerades ut behövde bli tydligare i avseende på syfte och innehåll. Samtidigt måste alla projekt ses som utvecklingsprojekt och i det ligger det betydelsefulla och viktiga. Här finns nog också en skillnad mellan hur den enskilda länsstyrelsens arbetar där vissa är mer av igångsättare av nya projekt med externa samarbetspartners och andra fokuserar mer på det interna arbetet. De mest lyckade resultaten upplevs ligga i de aktiviteter och projekt som närmast ligger an vardagen som handläggare på länsstyrelsen.

Från ledningens sida uppfattas att det finns en förändring i attityden bland länsstyrelserna. Där tanken på att bredda verksamheten och inställning till detta hos många är positiv.

Referensgrupp – kommentarer ur källmaterialet

Referensgruppens roll att vara en aktiv del av projektets genomförande och en tillgång för länsstyrelserna, lyftes som ett viktigt förhållande. Samtidigt upplevdes referensgruppens inspel inte alltid som lätta att hantera, exv. uppfattades referensgruppens kommentarer i vissa lägen som onödigt hårda och utan insikt i den utövande länsstyrelseverksamheten. Där det egna arbetet inom delprojektet sågs som utvecklande för den egna länsstyrelsen och som nödvändiga erfarenheter.

Samtidigt uppfattar styrgruppen att referensgruppens arbete har varit väldigt värdefullt för att föra Kalejdoskop tankarna framåt. I de lägen när kritik framförts gentemot enskilda delprojekt har projektledare och styrgrupp förmedlat kontakter mellan referensgrupp och enskild länsstyrelse för att hjälpa till att utveckla den ursprungliga idén i delprojektet.

Inom referensgruppen har 'vi-och-dom'-problematiken i relation till delprojekten diskuterats vid ett flertal tillfällen. Referensgruppens medlemmar har upplevt att arbetsuppgifterna och diskussionerna inom gruppen har varit oerhört givande, det har fungerat mer av ett slags teamarbete än som en referensgrupp.

Urvalsförfarande vid ansökningar – kommentarer ur källmaterialet

För Kalejdoskop som helhet har delprojekten utgjort bärande del, och för ledningen har bedömningen av ansökningar och urval av projekt att finansiera, därför varit en central fråga. Det finns därför också många intervju- och enkätkommentarer kring urvalsförfarandet, av vilka några följer här.

Ett stort fokus låg på hur väl ansökningarna svarade upp mot frågor om inkludering och exkludering. I urvalsarbetet hade referensgruppens utlåtande haft ett stort inflytande. Samtidigt har det varit viktigt att projekten innehållit element som är trovärdiga i relation till länsstyrelsens ordinarie verksamhet. I första projektomgången fanns en övervikt på projekt som hade informationsinriktning något som balanserades bättre under omgång två. En tanke från projektledningens sida är att det efterhand blev tydligare vilket innehåll satsningen hade och att som ett resultat av de gemensamma seminarierna skapades bättre utvecklingsingångar för enskilda delprojekt.

2.2 Interna reflektioner kring sammanhållande aktiviteter

Aktivitetserna inom Kalejdoskop har i det stora hela fungerat som planerat. Samtidigt framkommer synpunkter i intervjuerna kring den ofta oväntat låga aktivitetsgraden, inte minst med avseende på svårigheten att få ett geografiskt heltäckande deltagande till alla Kalejdoskops aktiviteter: antologin, gemensamma seminarier, bidragskampanjen och delprojektansökningar.

Bekymret med låg aktivitetsnivå ledde till att styrgruppen diskuterade frågan vid ett par tillfällen, och att man också planerade genomförandet av ytterligare en aktivitet, en *community readiness*-undersökning, som skulle visa länsstyrelsernas egna behov och förutsättningar, och på så vis ge underlag för att bättre anpassa Kalejdoskopaktiviteter till de verkliga möjligheterna. Denna aktivitet kom emellertid aldrig igång eftersom de extra medel som behövdes, inte kunde erhållas.

Det har också framkommit funderingar kring om själva medelstildningen till vissa ansökningar, på bekostnad av andra, i sig har lett till en lägre aktivitetsnivå för vissa länsstyrelser. Där en tanke som framförts handlar om att det är lättare att vara mer positivt inställd och mer engagerad i helheten i de fall där den egna länsstyrelsen fått delprojektmedel.

Kommentarer från enskilda länsstyrelserna visar att uppfattningen om satsningen är att det har handlat om en öppen attityd och en uppmuntran om att utveckla det egna regionala arbetet. Där frågor om tillgänglighet och arbetssätt har varit i fokus framför objekten. Projektbidragen har då inneburit möjligheter för den egna länsstyrelsen att översätta tankarna in i ett konkret fall.

Gemensamma seminarier – kommentarer ur källmaterialet

Synpunkter har gällt att seminarierna som arrangerats under Kalejdoskopssatsningen ibland har haft ett lågt deltagande från länsstyrelserna. Inte heller alla länsstyrelser deltog på slutseminariet för Kalejdoskop som hölls i Sundsvall i mars 2012.

För att fånga upp de länsstyrelser som inte kommit till de gemensamma seminarierna har projektledaren erbjudit personliga möten i respektive län. De mötena har lagts till den ursprungliga aktivitetsplanen och genomförts efter intresse från den enskilda länsstyrelsen.

Antologi – kommentarer ur källmaterialet

Det gemensamma bokprojektet var från början tänkt att som ett startskott, en slags inspiration för det fortsatta projektet. Många länsstyrelser uppfattade inte inledningsvis syftet med antologin och inte heller vad det var för texter som ledningen efterfrågade. Texterna har inte kommit in till redaktören i den takt som avsågs. Nu kommer istället antologin att vara en slags slutprodukt för Kalejdoskop, som kan leva kvar efter satsningen är över.

Reflektioner över antologins fördröjning har rört sig kring att det helt enkelt varit svårt att kommunicera budskapet.

Bidragskampanj – kommentarer ur källmaterialet

Inför bidragskampanjen fanns en oro bland vissa länsstyrelser att det skulle leda till en ökad arbetsbelastning med fler ansökningar än vanligt. Erfarenheten från de som har gått ut med kampanjen tyder dock på att ansökningarna som kommit in inte är av en sådan mängd att det har krävt en extra stor arbetsinsats. De länsstyrelserna som hittills genomfört bidragskampanjen ser den som lyckad i relation att man får in ansökningar med nya teman men också från nya aktörer. Ett par

län har valt att inte gå ut med kampanjen utan avsatt pengarna för att själva initiera ett projekt, totalt deltar åtta länsstyrelser i bidragskampanjen.

Förhoppningen är nu att bidragskampanjen ska kunna leva kvar även efter att Kalejdoskop nu avslutas. Flera av de län som deltagit i kampanjen ser möjligheterna med att fortsätta avsätta en pott ur de vanliga medlen för att skapa utrymme för att Kalejdoskopstemat blir som en bestående del i den ordinarie bidragshanteringen. Dessutom finns en ambition att fortsätta sprida informationsmaterialet kring allmänhetens möjligheter att söka kulturmiljövårdsbidrag, bredare och mer medvetet än vad som gängse har gjorts.

Share Point – kommentarer ur källmaterialet

Under projektets gång har Share Pointen varit en viktig intern länk för alla länsstyrelser. Kommentarer visar att den kan ses som en förlängning av Kalejdoskop som också kommer leva kvar, och att den därmed blir en arbetsbok för det fortsatta utvecklingsarbetet i Kalejdoskops anda.

2.3 Interna reflektioner kring regionala delprojekt

I följande avsnitt presenteras de väsentliga kommentarer och reflektioner kring delprojekten som har framkommit i delprojektens lägesrapporter, intervjuer och enkäter. Det finns här ingen gradering av delprojekten, utan återgivna reflektioner är av sådan karaktär att de kan bedömas vara av allmänintresse för framtida projekt.

Delprojekt under 2010 – kommentarer ur källmaterial

Gävleborgs projekt beskriver i sin lägesrapport att intresset från SFI-verksamheten i länet har varit stort att gemensamt med länsstyrelsen närma sig frågorna om Hälsingegårdarna som kulturarv och världsarv. Att låta målgruppen själva vara med och påverka framtagandet av nya informationsmaterial har upplevts väldigt positivt och materialet har blivit mycket uppskattat. Diskussionerna under studiecirkeln mynnade ut i reflektioner kring likheter och olikheter mellan det egna födelselandet och Sverige i synen på kulturarv och kulturmiljöer, dessa reflektioner finns dock inte med i slutprodukten (det tryckta informationsmaterialet).

Tankar som lyfts fram från delprojektet visar att Länsstyrelsen ser ett behov i att fortsätta och utveckla arbetssätten när det gäller information och förmedling, inte minst lyfts informationsskyltar fram som ett område som behöver utvecklas. En annan tanke som kommer fram är att upplägget för delprojektet ses som möjligt att överföra till nya målgrupper såsom barn, handikappade och gamla. Där de utpekade kulturmiljöerna kan utvecklas med hjälp av medskapande från de aktiverade målgrupperna.

Vad gäller projektet **Kulturmiljö, en plats för möten** drar Länsstyrelsen i Norrbottens län slutsatsen att aktiviteten troligtvis ligger för långt utanför den ordinarie verksamheten för att kunna genomföras med samma upplägg igen. Däremot har aktiviteterna bidragit till att Länsstyrelsen i högre grad i framtiden kan medvetandegöra och utveckla hur framtida informationsinsatser kring utpekade miljöer ska gå till för att bättre anpassas till att nå alla länets invånare.

Norrbottens projekt ledde till en oanad hantverkskontakt i form av en SFI-elev som kunde relatera grangärdesbyggande till liknande konstruktioner i födelselandet, denne har nu fått kontakt med en lokal hembygdsförening för fortsatt hantverksutbyte.

När det gäller delprojektets genomförande så framkommer det i kommentarerna från SFI-verksamheten att eleverna än inte lärt sig tillräckligt med svenska för att samverkan ska kunna utvecklas vidare.

Reflektionen kring Västra Götalands projekt **Med nya ögon** handlar om att den alternativa historia som Länsstyrelsen tagit från (om en tidig kvinnlig kärnforskare vars experiment medverkade till upptäckten av atomklyvning) inte helt är önskad i den lokala kontexten. Byggnaden i vilken forskaren hade bott, ingår som en del i en gemytlig trästadsidentitet som av lokalbefolkningen upplevs som positiv och värd att lyfta fram. Den nya berättelsen blir problematisk eftersom den förknippas med utvecklingen av atombomben.

Ytterligare reflektioner rör hur det egna projektet hade kunnat utvecklas vidare med fler samarbeten.

Västra Götalands delprojekt kommer att studeras närmare i Utvärderingsrapport del två.

Projektet kring **Romers samlingsplatser och minnesmärken i Kronobergs län** var ursprungligen tänkt som ett större projekt men skalades ner i samband med ansökan. I kommentarerna framgår att projektet ändå har lett till en fördjupning i kunskapsunderlaget kring viktiga platser i länet. Resultatet kan således leda vidare till en vidgad bild av länets kulturmiljöer och en införlivning av nya fornvårdsobjekt.

Svårigheter som lyfts fram är att de avsedda kontakterna med romska grupper inte till fullo gick att upprätta och därmed fick delprojektet förlita sig på en snävare samverkan-grupp än avsett. De kontakter som upprättats inom delprojektet har fått rollen av centrala källor för projektets identifiering av viktiga platser.

I arbetet med **Rosta och Baronbackarna** försökte Länsstyrelsen upparbeta en ny samverkan med de lokala skolorna. Med hjälp av Örebro läns museum har en lärarhandledning tagits fram samt en uppsättning övningsuppgifter för årskurs 4 till 6. På grund av ej överensstämmande planeringar kunde det tänkta samarbetet med en skola inte genomföras, istället skedde samverkan med ett fritidshem i ett av områdena. Återkopplingen från skolvärlden har varit sämre än vad intentionen var och därför har länsstyrelsen inte kunnat använda elevernas material så som det var tänkt.

Projektet har haft en ökad bredd i kunskapsunderlagen som tema ihop med parallella berättelser. När det gäller breddningen av kulturarvsperspektiv så är införlivandet av ett barnperspektiv ytterst relevant däremot har intentionen inte kunnat fullföljas helt ut.

Projektet **Världsarvet på arabiska** genomfördes enligt intentionen och med samverkan av de nya kontakterna med Kalmar kommuns flyktingverksamhet i form av Mötesplatsen. Som ett resultat av det genomförda samarbetet har parterna diskuterat hur konceptet går att utveckla till fler aktiviteter. I reflektioner kring delprojektet framkommer att entusiasmen har varit stor hos både arrangörer och deltagare. Under den studieresa som var den stora aktiviteten diskuterades olika syner på kulturarv, natur och kultur.

Länsstyrelsen upplever själva att delprojektet har lett till en ökad medvetenhet kring hur det egna arbetet kan utvecklas samtidigt som målgruppen har blivit uppmärksammas.

Utgångspunkten för **Västerbotten i världen** som drevs av Länsstyrelsen i Västerbottens län var att utveckla arbetet med kulturmiljöinformation till utlandsfödda grupper i länet. En slutsats som projektet drar är att det vore relevantt att utöka en framtida målgrupp till att omfatta fler än bara utlandsfödda. När det gäller kunskapen om hur väl kulturmiljöinformation når länets invånare så finns det ingen riktigt översikt, det går därför inte att säga att informationen når vissa grupper sämre än andra förutom att språket kan vara en barriär för vissa. I nuläget har länsstyrelsen inte haft möjlighet att gå vidare med de förslag som diskuterades ihop med de nya samverkanspartners.

Länsstyrelsens upplever själva att det genomförda delprojektet inte har resulterat i en konkret påverkan av den ordinarie verksamheten, däremot kan det etablerade nätverket bli en tillgång för framtida informationsspridning.

I delprojektet **Härjedalens genuina kulturarv** utmanades den etablerade historieskrivningen genom att med hjälp av litteraturstudier försöka lyfta fram en breddad historieskrivning. För att tydligare kunna föra frågorna om kommunens kulturarv framåt valde Länsstyrelsen att lyfta fram det samiska kulturarvet som en viktig motor vid sidan av det etablerade. I kontakter som togs med kommunens aktörer väckte frågorna ett stort gehör. En projekterfarenhet är att frågorna kring kulturarv är mycket större än vad delprojektet kunde hantera. Till exempel så finns en lång markkonflikt mellan renägande samer och lokala markägare.

Delprojekt under 2011 – kommentarer ur källmaterial

Under fortsättningsprojektet **Härjedalens kulturarv – dialog och strategi** 2011 fördjupade Länsstyrelsen de kontakter som tagits med Härjedalens kommun och Länsmuseet gällande det rådande kulturmiljöprogrammet för kommunen. En kommentar från ansvarig handläggare visar att det finns en stor entusiasm och engagemang hos centrala aktörer i Härjedalen att föra kulturmiljöprogrammet framåt med ett tydligt Kalejdoskopsperspektiv.

Jämtlands läns delprojekt kommer studeras fördjupat i Utvärderingsrapport del två.

Skolprojektet i Västmanlands län genomfördes med några mindre förändringar i det ursprungliga upplägget. Resultatet från projektet har blivit förutom nya erfarenheter från samarbetet också att barnens eget insamlade berättelser finns publicerade och med detta ett försök att vidga synen på området. Det skapades en grund för diskussion och ökad medvetenhet kring de kulturutbyten som ägde rum redan i forntid. Projektet som sådant ligger i utkanten av länsstyrelsens verksamhet men kan som erfarenhet utgöra en bra grund för framtida projekthanteringar. En framtida möjlig ingång är de lokala kulturplanerna som länet håller på att arbeta fram.

Delprojektet som sådant ses av handläggaren som främst ett pedagogiskt projekt och då i linje med museets verksamhet. Samtidigt som erfarenheterna är viktiga att ta med sig.

Projektet kring **Krämarstaden i Örebro län** är del av en längre dialogprocess, där arbetet är tänkt att fortsätta över fler år. Den ursprungliga aktivitetsplanen har inte genomförts i den takt som var avsett eftersom vissa aktiviteter har behövt mer upparbetad samverkan. Länsstyrelsen har i detta projekt varit inte den som själv utövar utan snarare bistått med resurser och finansiering. Det ursprungliga initiativet kom från den lokala hembygdsföreningen vilket har bidragit till att det har funnits ett starkt engagemang och inflytande bland deltagarna i den uppstartade dialogprocessen.

Länsstyrelsens egna reflektioner handlar om att det tar tid att bygga upp en bra dialog och skapa förtroende bland deltagarna. Stora insatser har därför gjorts för att engagera fler personer med kopplingar till platsen. Projektet kommer att diskuteras djupare i utvärderingsrapport två.

I delprojektet **Nya och gamla berättelser** såg Länsstyrelsen i Skåne möjligheterna att föra samman ett utökat mångfaldsperspektiv med en strategi för fornvården. En styrka i det egna projektet ses som att det har försökt tydliggöra att mångfald och heterogenitet ligger på ett allmängiltigt plan och berör inte bara enskilda målgrupper. Resultatet av genomgången av informationsskyltarna samt miljöer har visat på hur svårt det är att förmedla 'bilder av det förflutna'. För att komma vidare snabbare med att uppdatera befintliga informationsskyltar har Länsstyrelsen börjat uppmana hembygdsföreningar med flera att söka kulturmiljövårdsbidrag för att producera egna skyltar, syftet är att då också få in mer varierade berättelser.

I utvärderingsrapportens del två finns en fördjupad studie av projektet.

Samskapande kulturarv i Hallands län. Erfarenheter inom projektet visar att det delvis är svårt att diskutera kulturarv i en bredare grupp som är mer främmande inför synsätten. För att lyckas krävs en konkretisering av aktiviteter, något som projektet också mynnade ut i. Ett viktigt syfte har varit att stärka mångfaldsperspektivet både i de samarbeten som initieras, i de medborgargrupper som görs delaktiga men också de platser som hamnar i fokus. I en kommentar från delprojektet lyfts länets relativt korta avstånd fram som en framgångsfaktor för nätverksbyggandet men samtidigt har det inte varit helt lätt att engagera alla att bli aktiva delar i nätverket.

Delprojektet lyfter själva frågan om att vad det tänka deltagandet från allmänheten ska kunna resultera i, här finns alltså ett behov av att utveckla formen för pilotstudien.

Blekinge läns delprojekt har haft formen av en förstudie och hur resultatet från den ska förvaltas är osäkert. Kommentarer inifrån delprojektet visar att reaktionerna från de kontaktade kulturarvsinstitutionerna i länet har varit positiva och förhoppningen är att projektidéerna ska kunna utvecklas med hjälp av att någon annan institution tar över förstudiens resultat. Ett problem som accentuerats rör att den osäkra fortsatta finansieringen har gjort det svårt att arbeta upp samverkanskontakter, eftersom Länsstyrelsen inte har velat skapa för stora förväntningar på resultat.

Projektet kring **Skogskyrkogården** använde till stora delar en redan utarbetad metodik som Kulturskolan i Stockholm har utvecklat. Däremot var det helt nya teman för Länsstyrelsen i Stockholm att arbeta med. Den ursprungliga tanken var att engagera ett par skolklasser men istället kom det att bli sommararbetande ungdomar vid världsarvets Visitor Center som utförde projektaktiviteten. Viktiga erfarenheter som gjorts är att det hade varit betydelsefullt att göra uppföljande intervjuer med de deltagande ungdomarna för att bättre fånga upp synpunkter på genomförandet. I övrigt ses delprojektet som ett lyckat försök att komma åt fler perspektiv på en redan utpekad plats och där ungdomarna har getts eget utrymme för tolkningar.

Förmedling och kommunikation med hjälp av digitala former ses av den drivande handläggaren som ett potentiellt komplement till de redan utarbetade formerna för förmedling.

2.4 Interna reflektioner kring övergripande målsättningar och utgångspunkter

Samverkan – kommentarer ur källmaterialet

Att samverkan har varit en viktig del vid sidan av den egna verksamhetsutvecklingen framkommer i flera enkätsvar och intervjuer. I flera län har samverkan inneburit projektarbete ihop med jämställdhets- och integrationsavdelningarna inom länsstyrelserna. Detta har tidigare inte varit helt utvecklade kontakter men där Kalejdoskop inneburit nya möjligheter att samlas kring ingångar kring kulturmiljöarbete. Flera länsstyrelser har fått väldigt positiv respons från andra avdelningar på den egna länsstyrelsen. I dessa sammanhang har Kalejdoskopinnehållet lyfts fram som ett bra exempel på tillvägagångssätt för arbete med tillgänglighet, jämställdhet och integration. I de sammanhangen har Kalejdoskoparbetet ses som ett gott exempel på hur man arbetar med mångfaldsfrågor och som ligger i linje med andra verksamheter och till och med i framkant. Delprojektens arbetssätt har i vissa fall spridit sig till andra sakområden.

Kommentarer i enkätsvaren visar att utifrån har Kalejdoskopssatsningen uppfattats mycket positivt och som ett nutidsanpassat sätt att närma sig kulturmiljöarbetet. I många regionala delprojekt har samarbete skett med lokala aktörer, såsom museer, skola, hembygdsföreningar. Notervärt är också att flera delprojekt har haft som syfte att initiera och utveckla lokala nätverk, samverkan har då innehållit en möjlighet att gemensamt diskutera kulturarvsförståelser.

Kommentarer från källmaterialet rör att flera länsstyrelser har drivit liknande projekt, inte minst de som vänt sig till utlandsfödda, och att här därmed har funnits möjligheter till erfarenhetsutbyte mellan respektive delprojekt.

Aktivitetsgrad – kommentarer ur källmaterialet

Länens kulturmiljöenheter har i olika utsträckning varit engagerade i Kalejdoskop. Redan från början har det varit uttalat att förutsättningarna för medverkan är olika, men att de centrala frågorna ändå är viktiga att driva gemensamt genom satsningen. Genom att aktiviteterna har haft olika format – bokprojekt, gemensamma seminarier, egna regionala delprojekt och gemensamma projektmöten eller bidragskampanjen – har varje enskild länsstyrelse kunnat avgöra hur mycket resurser som kunnat läggas på kalejdoskoparbetet. Det viktiga är att alla länsstyrelser har varit inbjudna, men kunnat delta på egna villkor.

Uppslutningen kring de olika aktiviteterna har därmed också skiftat. När det gäller den mest gemensamma aktiviteten, bokprojektet, var ambitionen högt ställd och det var sagt att varje län skulle bidra med manus. Under hösten 2012 publiceras 15 bidrag (av 21 möjliga) i antologin. Också när man tittar på genomförandet av manusframtagandet, så finns skillnader i det att vissa län har valt att ge författaruppdraget åt externa skribenter.

Det har sett väldigt olika ut hur aktiva respektive länsstyrelse har varit i arbetet med Kalejdoskop. En orsak till detta kan vara hur väl hemma frågorna är i relation till redan upparbetad verksamhet. En del län har längre erfarenhet att arbeta med Kalejdoskopssyftena och för andra har det upplevts som relativt nya frågor. Samtidigt har diskussionerna kring kulturarvsarbete och inkludering varit aktiva under hela 2000-talet. Vissa län har valt att inte prioritera frågorna lika mycket medan andra har varit drivande inom flera av aktiviteterna och diskussionerna. Detta får också ett utfall i hur de olika länen

har bidragit till Kalejdoskops aktiviteter. Det har varit länsstyrelser som haft egna delprojekt, skrivit bokmanus och deltagit på de gemensamma seminarierna samt deltar i den avslutande bidragskampanjen medan andra länsstyrelser inte skrivit ett bokmanus, inte drivit ett projekt och inte heller är med i bidragskampanjen.

Anknytningen till forskarvärlden utgjorde möjligtvis att tröskeln att närma sig frågorna blev hög för vissa, menar en kommentar. Samtidigt behöver det inte betyda på ett ointresse utan kan också vara att vissa länsstyrelser behöver längre tid på sig att formulera tankar och projektidéer kring frågorna.

Att pengarna inte räckt till för alla att driva egna delprojekt kan också påverka inställning och aktivitetsgrad. Det är lättare för den länsstyrelse som fått egna projektmedel att vara mer positiv än den som inte fått det.

Kalejdoskops framtid- kommentarer ur källmaterialet

För att säkra projektets fortlevand efter det att projektiden går ut, har det gemensamt beslutats i länsantikvarieföreningen att det interna webbverktyget (Share Point) ska finnas kvar. Ansvaret för upprätthållandet och uppdateringen av Share Point kommer fortsättningsvis vara ett växelvis ansvar för länsstyrelserna, med en start hos Länsstyrelsen i Skåne. Frågorna inom Kalejdoskop upplevs som angelägna även efter projektets slut och kommentarer lyfter aspekten av att det är viktigt att de behöver ligga kvar på en länsövergripande nivå för att inte försvinna. Vikten av att nya strategier för kulturmiljöarbete införlivar Kalejdoskopsteman poängteras.

Tanken har inte varit att Kalejdoskop skulle vara ett sidoprojekt vid sidan om den vanliga verksamheten utan att det är en del av den. För att förvalta innehållet måste tolkningen av bidragsförordningen och övriga verktyg på länsstyrelsen ges möjlighet att bli bredare. Vissa delprojekt har varit delfinansierade av den egna länsstyrelsen men det finns ändå en risk att tankarna inte lever kvar när de extra pengarna försvinner. Att länsstyrelserna är utsatta för krympande resurstilldelning upplevs problematiskt i relation till ett fortsatta utvecklingsarbete.

Flera har under Kalejdoskopprojektet fått nya erfarenheter av hur engagerande frågan om kulturarv kan vara bland allmänheten. I relation till ett mindre antal aktiviteter, bland annat seminarier och delprojekt, har påhopp från högergrupper skett. Detta hör också ihop med att det finns en förväntan bland vissa grupper på vad och vilka frågor som kulturmiljövården ska engagera sig. Reaktionerna som har kommit har lett till nya erfarenheter för de inblandade och en bättre beredskap för liknande händelser i framtiden.

Förhoppningen är att de positiva erfarenheterna från Kalejdoskop kan leva kvar och sprida sig inom alla länsstyrelser kulturmiljöverksamhet. För flera länsstyrelser har Kalejdoskop erbjudit en möjlighet att snabbare komma vidare med frågor som redan fanns på dagordningen.

3. Utvärderarnas reflektioner kring Kalejdoskop

Detta kapitel grundas i kännedomen om Kalejdoskopssatsningen men också i det fågelperspektiv som utredningsuppdraget har gett. Inga andra variabler, oberoende av denna översikt eller den interna värderingen, har använts för att bedöma satsningens resultat.

3.1 Utvärderarnas reflektioner kring helheten

När det gäller projektet som helhet trycker alla på vikten av att det har varit ett gemensamt projekt för länsstyrelsen och att detta i sig har varit väldigt bra. Det finns skillnader i hur man uppfattar det viktigaste syftet med Kalejdoskop – för en del handlar det i första hand om ett samverkans- och utvecklingsprojekt för länsstyrelsen medan andra i första hand lyfter fram mångfaldsfrågorna i relation till utpekade miljöer och berättelser. Att tolkningen ser olika ut kan också bero på i vilken aspekt den enskilda länsstyrelsen har lagt sin tyngdpunkt.

När det gäller de enskilda arbetsplatserna på länens kulturmiljöenheter så skiljer det sig åt hur många som varit involverade på arbetsplatsen. Rent generellt kan man säga att möjligheter till fortlevnad är beroende av hur många som känner engagemang i frågorna och synsätt. Enkätsvaren visar på att det inte riktigt har landat hos alla ute på de enskilda länsstyrelserna. På frågan om Kalejdoskop medfört en förändrad syn på verksamheten så finns det en majoritet som upplever att svaret är ja. De svar som är i den andra riktningen motiverar det med ökad press på arbetet med sparkrav och resursbrist som orsaker.

När det gäller satsningens genomförande upplever vissa att det har varit mycket aktiviteter som innefattats och att man inte riktigt märkt att engagera sig i allt. Bokprojektet är en sådan aktivitet som kom lite före tidigt, där man inte riktigt hängde med. Även den avslutande bidragskampanjen har inte riktigt hunnits med. Här kan man säga att det till stora delar handlar om resursfrågor, både rent personella men också finansiella.

En ökad delaktighet och inkludering i kulturmiljövärderna upplevs som viktiga för att öka allmänhetens engagemang men också för att komma åt nya former av kunskap som länsstyrelsen inte alltid har tillgång till. Merparten lyfter också aspekten av att göra kulturmiljövärderna mer samhällsrelevanta och uppdaterat, i relation till Kalejdoskop så upplevs detta som mycket lyckat med vad det stora projektet har åstadkommit. Här finns en viss diskrepans mellan det som har varit syftet med Kalejdoskop och hur befintliga kunskapsunderlag och bidragsfördelning uppfattas. För att komma vidare med det som redan finns krävs stora resurser. Möjligheter finns dock att hantera nya ärenden och fördelning av medel i större enhetlighet med tankarna i Kalejdoskop - att prioritera nya perspektiv och höja medvetenheten kring hur man berättar och för vem. För att tydligt väva in det i ärendehantering finns det en viss uppfattning att det krävs mer än hittills för att lyckas och för att göra det med långsiktighet. För att lyckas krävs att man nu går vidare på de enskilda arbetsplatserna men också gemensamt för att jobba fram handlingsplan och strategi.

Att Kalejdoskop har gjort att det gick att vidga temana för kulturmiljövärdensarbetet är en allmänrådande uppfattning. Samtidigt varierar det på vilket sätt den enskilda länsstyrelsen har vidgat sina tillvägagångssätt, för ett flertal handlar det om att närma sig nya grupper. Hur arbetssätten då har förändrats mer långsiktigt när det gäller de ordinarie uppgifterna är svårare att säga. En del upplever att de har fått negativ kritik från referensgruppen gällande tillvägagångssätt, medan man själv har uppfattat valt arbetssätt som mycket värdefullt för det egna arbetet och arbetsplatsen. När det gäller

just den starka anknytningen till forskning som referensgruppen möjliggjort, har merparten en positiv syn på detta.

3.2 Utvärderarnas reflektioner kring delprojekten

När det gäller avsikten med delprojekten så innehöll den flera tankar om metodutveckling och nya arbetsformer. Flera av projekten har använt sig av teman som sluter an till Kalejdoskops syfte och flera innehåller även metodutvecklingsaspekter. Här är det dock något olika vilken aspekt av syftet som delprojekten har tagit fasta på: en del arbetar i första hand med att förbättra information till en mer heterogen målgrupp medan andra har försökt till utveckling av kulturmiljövårdens perspektiv. Sättet att ta sig an mer heterogena grupper har dock varit att i fler fall arbeta upp mindre målgrupper som uppfattas som homogena. Ytterligare några projekt har arbetat ingående med att utveckla den egna handläggningens aktiviteter och öka insikten i de små besluten. Många av projekten är inriktade mot kunskapsöverföring och ifrågasätter i mindre utsträckning det etablerade kulturarvet, snarare förmedlar de en bild av ett färdigt kulturarv. Det som är nytt är då att en ny målgrupp har identifierats.

Samtidigt går det att se att även de aktiviteter som legat på externa aktörer också kan leda till användbara erfarenheter. Länsstyrelsen är i många fall i en beställarroll och då är det viktigt att vara medveten och genomtänkt i vad det är som efterfrågas och vilka krav på genomförande som ställs i uppdraget. Risker är dock att ansvaret helt lämnas över på externa aktörer. Generellt kan sägas att samverkan inom Kalejdoskops delprojekt har haft en bred innebörd för "annan aktör". Det innebär att samverkan också har kommit att se mycket olika ut runt om på de olika länsstyrelserna. Om man ser samverkan som en strategi för att mötas och tillsammans diskutera kulturarvsförståelse finns det flera aktiviteter som har haft sådana inslag. Närheten ses som en förutsättning för att få till en bestående förändring i synsätt och tillvägagångssätt. Denna målsättning att skapa förutsättningar, menar vi har varit lyckosam. I de delprojekt och aktiviteter som till stora delar har riktat sig till externa aktörer är det viktigt att den enskilda länsstyrelsen skapar utrymme för att ta hand om projektens erfarenheter och låter de påverka den övriga delen av verksamhet.

På flera länsstyrelser har det varit ett mindre antal handläggare som har varit engagerade i Kalejdoskopsarbetet, detta innebär generellt en risk att deras arbete inte blir tillräckligt spritt inom den egna arbetsplatsen utan att utvecklingen stannar hos den enskilde handläggaren. För att motverka sådana svagheter krävs att ett samlat tag fortsätts att ta från centralt håll.

4. Analys av delaktighet och deltagande

I detta och påföljande kapitel presenteras en fördjupad analys av deltagande och delaktighet med avseende på de arbetsformer som förekommit inom ramen för Kalejdoskops. För analysen används en modell med hjälp av vilken deltagandets villkor kan placeras på en skala. Dessutom uppmärksammas ur ett intersektionalitetsperspektiv hur projektaktiviteterna har kunnat lyfta fram alternativa och/eller nya kategorier.

Upplägget är följande. Först sätts Kalejdoskop in i ett längre perspektiv av kulturarvsförvaltning och delaktighetsuppdraget. Därpå följer centrala begreppsdefinitioner och en presentation av utvärderingens metod för att analysera deltagande och delaktighet. Sedan görs en fördjupad analys av hur delprojekten har hanterat samverkan, målgrupper, roller, arbetsätt (metoder) och nya perspektiv. Därefter görs en fördjupad analys av fyra delprojekt utifrån delaktighet och deltagande, varefter bidragskampanjen och antologin analyseras på samma vis.

4.1 Delaktighet som uppdrag för Kulturmiljövården

Delaktighet är ett ledord relaterat till de mest centrala aspekterna av demokratin, begreppet anger att det inte bara handlar om rätten till medbestämmande, utan också om ett engagemang från alla de parter som är inblandade. För att delaktighet skall bli något verkligt och vara något utöver ett modeord, behöver det därför skapas *erfarenheter* av en sådan ömsesidighet.

Inom kulturarvsområdet, betraktat som offentlig verksamhet, har en rad initiativ tagits och incitament getts för att skapa sådana erfarenheter. I slutet av 1990-talet etableras i Sverige en diskussion om möjligheterna för kulturarvet att vara en arena för demokrati¹, och denna accentuerades i början av 2000-talet genom Agenda kulturarvet där verklighetens mångfald och mångtydighet lyftes som utmanande imperativ. Detta medförde också att 'de många berättelserna' började betonas i kontrast till den historia som av många betraktades som alltför homogen och entydig. Sverige och svenskarnas brokiga förflutna började lyftas fram, men även det faktum att inte heller nya kulturer och grupper bör betraktas som kulturella homogena monoliter. I relation till kulturmiljön och kulturmiljöarbetet betonades därför "platsen" som en möjlig utgångspunkt för mer mångskiftande och mångtydiga berättelser.²

Till detta kom behovet att utveckla nya arbetsätt och metoder vilka kunde öka allmänhetens deltagande och engagemang. De nya metoderna behövs för att allmänheten i högre utsträckning skulle vara delaktiga i såväl initiativen som i tolkningarna. Mot sektorn riktades därmed frågor om hur man skulle kunna fånga upp andra och alternativa berättelser, hur dessa skulle påverka tolkningar av vad som är kulturarv, men också hur man skulle ge initiativet till andra än experten.

Mångkulturellt centrum lämnade förslag till åtgärder för hur kulturinstitutioner kan öka den etniska och kulturella mångfalden, och pekade utifrån framförallt postkoloniala perspektiv på hur dominans och tolkningsföreträde upprätthålls, om inte makten avhändas dem som innehar den av hävd. Man behöver gå från verksamheter *för* och *om* (etniska/kulturella minoriteter och grupper), till arbetsätt som istället sker *med* och *av* dessa. Flera problem med en vidgning av mångfaldsarbetet lyftes också fram, exempelvis frågor kring kulturell standardisering och objektifiering i kölvattnet av ett ökat

¹ Se exv. Bohman, S (1999) "Kulturarvsinstitutionerna och det demokratiska arvet", i *Demokratis estetik* SOU 1999:18

² Se "Kunskapsöversikt inom området kulturmiljövård och mångfaldsintegrering". Länsstyrelsen Västernorrland 2010:10, som bl. a tar upp Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys 2004, 2005, 2006, och Riksantikvarieämbetets omvärldsarbete 2004

uppmärksammande av etnisk mångfald inom kulturarvssektorn. I SOU 2007:50 tydliggjordes detta ytterligare genom en kontrastering av begreppet 'mångkultur' (som ofta syftar på minoritets- på bekostnad av majoritetskulturen) med begreppet 'interkultur' (som ringar in kulturmöten som konstitutiva). Betänkandet utmynnar i att tre aspekter lyftes fram som användbara i det fortsatta arbetet: *rättviseaspekten* (allas lika rätt), *nyttaspekten* (vad som kan vinnas), och *horisontaspekten* (de underordnades position är lika, trots en intern olikhet).

Inom den statliga verksamheten kom diskrimineringsaspekter att belysas, och för kulturmiljöarbetets del handlade det om brister i tillgänglighet p.g.a. funktionshinder, men också om riskerna med en svag representativitet hos landets byggnadsminnen i förhållande till befolkningens sammansättning och Sveriges historia (jfr ovan). Riksantikvarieämbetets rapport *Värdering och urval 2009, etapp 1*, pekar på liknande sätt ut riskerna för diskriminering, men här framförallt i termer av "diskriminerande normer". Man menar att det är viktigt att i organisationens värdeskapande aktiviteter synliggöra de normer som leder till och upprätthåller diskriminering. Människor har olika förhållande till kulturarvet, och detta måste tas som utgångspunkt i större utsträckning, exempelvis genom en "omvänd medborgardialog" där myndigheten söker upp en "genomsnittlig" medborgare. Här kommer expertväldesproblematiken i dagen – en fråga allmänheten minskad tilltro till expertkåren, och en internt allt mindre enad expertkår – men man menar att lösningen inte ligger i att avhända sig expertrollen genom att fråga allmänheten om hur kulturarvet skall väljas ut och bedömas, utan i att ta ansvar för att kritisera de normer som gör att vissa kulturarv kvalar in och institutionaliseras.³ Därmed tog diskussionen en ny vändning.

En arbetsgrupp med temat *Kulturmiljövården i det heterogena Sverige* bildades 2008, för att förstärka mångfaldsarbetet på länsstyrelsernas kulturmiljöenheter, och utifrån denna växte Kalejdoskopets satsningen fram. Kalejdoskopets kontext är det vidare kulturarvsarbetet, men det som gör den unik är att den har initierats för just delområdet kulturmiljövård. Gränsdragningen mellan kulturarv och kulturmiljö kan pragmatiskt göras i det att kulturmiljö avser "den av människan påverkade fysiska miljön" (alltifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt) och att denna är "en del av kulturarvet", ett begrepp vilket i sin tur "avser såväl materiella som immateriella uttryck /.../ som överförs från generation till generation. Vad som betraktas som kulturarv förändras med tiden och är ett uttryck för samhällets skiftande värderingar."⁴

Att frågor kring mångfald, mångkultur, delaktighet och deltagande i relation till kulturarvssektorn och kulturarvsverksamhet är en fråga som överskrider Sveriges gränser, visas av att dessa frågor i stor utsträckning har uppmärksamats inom internationell forskning.⁵ Internationellt har utvecklingsprojekt inom sektorn för att utveckla metoder och synsätt bedrivits bland annat i Storbritannien och Nederländerna, men det behöver också betonas att det internationella policyarbetet inom kulturarvssektorn sedan många år har tagit sig an utmaningar av detta slag, vilket kommit till uttryck bland annat i den progressiva Burra-chartern. Likaså, men från annat håll, tar den Europeiska landskapskonventionen utgångspunkt i hur människors *delaktighet i landskapet* måste vara en utgångspunkt i varje värdering och planering ("as perceived by people").

³ Jfr begreppen musealisering Bohman (1999) och historisering Holmberg (2006).

⁴ Ur Riksantikvarieämbetets FoU-program.

⁵ Milstolpar utgörs av G. J. Ashworth, B. Graham och J.E. Tunbridges arbete *Pluralizing pasts* (2007) samt Laurajane Smiths *Uses of heritage* (2006).

För Sveriges del rapporterar flera forskningsprojekt om hur kulturarvssektorns delaktighetsarbete behöver utvecklas. Det handlar om: expertrollens ansvar för kritisk granskning av premisserna för uppgiften; expertrollen kontra folkbildning; om skillnader i kulturarvspreferenser hos allmänheten jämfört med experternas; om det icke-representativa urvalet av byggnadsminnen; om hur skillnader i vana att göra sin röst hörd, påverkar urvalet av den "allmänhet" som blir delaktig i kulturarvsprojekt, och vilket ansvar för processens upplägg som myndigheten därför behöver axla.

4.2 Bortom mångfaldstemat

Arbetet med delaktighetsfrågor inom kulturmiljövården innebär ett uppmärksammande av kulturarvssituationer som utrymme för förhandling av flera perspektiv. Kalejdoskop har haft som avsikt att öppna upp för en verksamhetsutveckling som i högre grad bygger på just olika slag av förhandlingar, mellan olika röster och mellan olika perspektiv - både på etablerade kulturarvsobjekt, på platser och på det förflutna.

Ett problem som uppstår i arbeten med mångfald, är att perspektivet lätt förknippas med ställningstaganden *för* en särskild grupp, och *mot* ett majoritetssamhälle. För att komma bort från sådana associationer, väljer vi här att diskutera Kalejdoskop utifrån begreppen "delaktighet" och "deltagande". I dessa begrepp ryms i hög utsträckning samma aspekter som i mångfaldsbegreppet, men fokus förskjuts mot analys och program. Att arbeta med specifika målgrupper kan utan tvekan vara relevant – och särskilt viktigt i ett projekts inledande skede – men riskerar att leda till nya inkludering-/exkluderingssituationer (detta har påtalats av referensgruppen för Kalejdoskop i kommentarer riktade till delprojekten).

Delaktighet och deltagande – begreppsdefinitioner

När det gäller delaktighetsfrågan inom svensk kulturarvsdiskussion så görs sällan en definition av vad det är för delaktighet som avses. Det går att se diskussionen som tudelad, dels så avses en ökad bredd i historieskrivningen och dels avses aktiviteter riktade mot hur diskriminerade medborgare skall kunna få inflytande och/eller erkännande. För att kunna ge delaktighetsfrågan en analytisk förståelse, krävs en uppdelning in i två aspekter: delaktighet och deltagande⁶. Enligt Svenska Akademiens ordlista kan delaktighet definieras som "att ha del i eller av något" medan definitionen av deltagande är "ta del av något/ vara med om". Delaktighet handlar då om en känsla medan deltagande kan ses som en aktivitet.

Delaktighet som aspekt ska förstås som den del som handlar om en ökad bredd i historieskrivningen med syfte att åstadkomma en känsla av delaktighet för en större grupp i samhället. Denna del handlar om representativitet och kan förstås genom hur inkludering och exkludering i det förflutna även gör avtryck i den nutida kulturmiljövården.

Deltagande är som aspekt riktad mot de aktiviteter som även ryms inom delaktighetsdiskussionen. Med detta avses de närmanden som rör sig mot former av medskapande och i viss mån även medbestämmande. Deltagandeaktiviteterna riktar sig mest uttallat mot en allmänhet (t.ex. återfinns aktiviteter inom både Storstadssatsningen och Agenda kulturarv som på olika sätt handlade om ett aktivt medborgardeltagande) men kan också översättas in i olika samverkansformer med andra etablerade organisationer.

⁶ Denna uppdelning bygger på den forskning som Malin Weijmer bedriver inom ramen för sitt avhandlingsprojekt

Inom internationell kulturarvsforskning beskrivs delaktighetfrågan i begrepp som "participation", "inclusion", och "community". Dessa berör på olika sätt de svenska begreppen delaktighet och deltagande. Det engelska begrepp som blir mest centralt både i relation till kulturarvsforskning men också inom planeringsteori är *participation*, här finns dock en språklig osäkerhet när översättningen till svenska görs. Inom planeringsforskning blir det just deltagandepanering som lyfts fram som aktiviteter där allmänheten ges utrymme för att genom en aktivitet vara med och påverka planeringsprocessen. Här till kommer också den aktuella diskussionen kring demokratins framtida utmaningar, och där demokratiutredningen kring skiftet 1990/2000 lade fram tanken om *deltagandedemokrati*. Begreppet deltagande används här på samma sätt som om planering och såsom det definierats ovan. Syftet med aktiviteterna är att skapa utrymme för inflytande och påverkan.⁷

4.3 Utvärderingens metod

Intersektionalitet som ett analytiskt redskap

För att ytterligare fördjupa förståelse av delaktighet har vi i denna studie valt att använda oss av intersektionalitetsperspektiv.

Inom kulturarvsverksamhet och historieskrivning förekommer motsättningar i synen på vad som är viktigt, väsentligt och värdefullt. Kulturarv är inte neutralt i något avseende och representerar i alla sammanhang något, någon eller några, frågan är hur en sådan grupp avgränsas. "Det finns en intim koppling mellan vem som producerar kunskap, om vad och för vem och hur världen ser ut."⁸ För att förstå hur delaktighet skapas är det viktigt att medvetandegöra vilka identiteter som reproduceras i historieskrivningen, samt vad det är för perspektiv som anläggs i presentationerna.

Intersektionalitetsperspektivet har utvecklats framförallt inom feministisk forskning, för att analysera strukturella aspekter av underordning. Inom ett intersektionalitetsperspektiv är de centrala begreppen för att förstå och analysera makt och företrädespositioner *kön/genus, klass, etnicitet, ålder, funktionsduglighet* samt *sexuell läggning*, Det handlar då inte om att beakta en kategori, utan att i första hand se till hur de förekommer gemensamt och i kluster i vissa situationer.

Under tidigt 2000-tal publicerades antologin, *Maktens olika förklädnader* (De los Reyes, Molina & Mulinari, 2002), som öppnade upp för en utveckling av svensk forskning utifrån ett intersektionsperspektiv. Wera Grahn har i en mindre studie av norska kulturminnesvården analyserat vilka identiteter som visas upp och får utrymme i relation till norska byggnadsminnen.⁹ Resultatet av hennes studie visar att det är den vita, norska mannens identitet som är övervägande representerad i värdebeskrivningarna och i kulturmiljödokumentationerna.

I sammanhang då mångfald, samverkan, delaktighet och deltagande sätts upp på agendan, kan en intersektionalitetsanalys vara mycket värdefull för att visa hur denna delaktighet är konstruerad och vilken effekt den har. Intersektionalitetsanalysen uppmärksammar oss på hur kulturarvsverksamheten lätt överför och förstärker nedärvda maktordningar. Förenklat uttryckt är

⁷ Esaiasson & Westhom (2006) "Deltagandets mekanismer" I: *Deltagandets mekanismer – det politiska engagemangets orsaker och konsekvenser* Liber: Malmö

⁸ SOU 2007:50, s.79

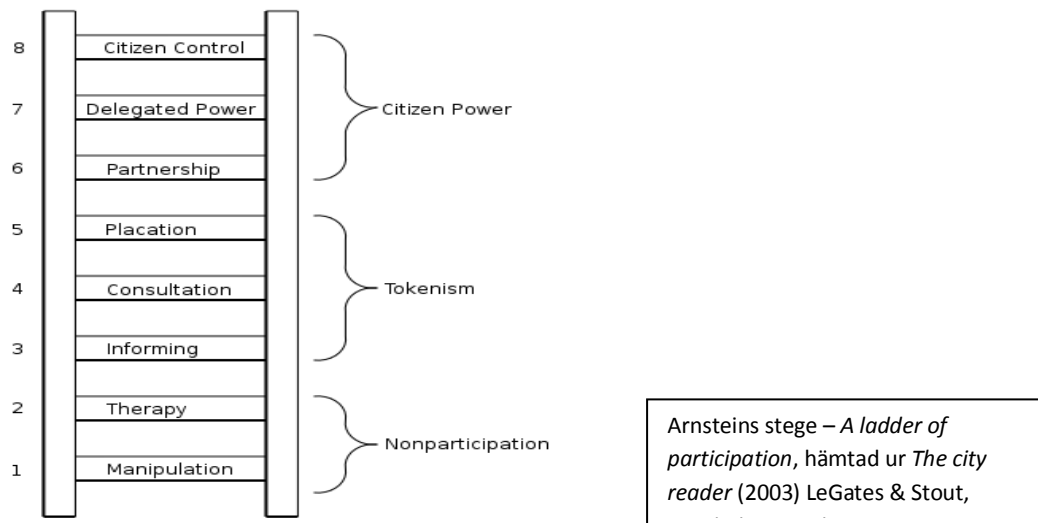
⁹ Grahn, Wera (2009) *Intersektionella konstruktioner och kulturminnesförvaltning* Oslo: NIKU Rapport 2

det alltid samma "vita medelålders medelklassmän" som representeras/inkluderas, och det är också dessa som sitter på makten och kan reproducera denna ordning. Jämför Grahns studie (refererad ovan). Som ett brev på posten när detta påtalas, kommer frågor och synpunkter om att en problematisering av historia och kulturarv är "som att kasta ut barnet med badvattnet" (att försöka byta vattnet, men i hasten tappa det som är värdefullt). Det enklaste svaret blir då, att ett intersektionalitetsperspektiv på kulturarvsverksamhet inte handlar om att tappa bort något fungerande, utan om att ta reda på *vem* detta barn i badvattnet är, men också att fråga sig om det inte finns *fler* barn som behöver badas. Intersektionalitetsanalyser kan uppenbara sådant som vi lätt "naturaliserar" och tar för givet, de är redskap för förbättrade verksamheter.

En ytterligare aspekt av hur kulturarvsverksamhet kan analyseras kommer från ett helt annat håll och handlar om s.k. subalternitet (underordning). Detta begrepp sätter fingret på frågor och förhållanden som är nära besläktade med de frågor och förhållanden som intersektionalitetsperspektivet kan ringa in. Subalternitet har emellertid blivit ett helt eget forskningsområde, Subaltern Studies, som istället betonar att underordningen (oavsett orsak) medför *total* osynlighet ur maktens perspektiv. Man lyfter ofta fram hur eurocentrism parat med kolonialism har skapat förståelser av världen, som osynliggör största delen av jordens befolkning. Det vi inte vet något om, kan vi inte förstå, inte hantera, inte ändra osv. Överfört till Kalejdoskopkontexten, kan subaltern-perspektivet påminna om att de kunskapsregimer kring kulturarv som vi analyserar och modifierar, också kan behöva helt ställas åt sidan, eftersom det kan finnas företeelser som inte lämnar för oss tolkningsbara spår.

Att "mäta", analysera och diskutera deltagandets villkor

Det finns flera olika varianter på s.k. trappstegsanalyser att använda som verktyg för att förstå grader av inflytande och påverkan (se diskussionen kring deltagandet som en aktivitet under stycket "Delaktighet och deltagande – begreppsdefinitioner"). Alla bygger på samma grundtanke om att det är möjligt att bestämma hur projekt kan genomföras med högre eller lägre grad av deltagande, och graderingen baseras på en analys av de aktiviteter som verkligen ägt rum. Inom planeringsforskning har den s.k. "Arnsteins steg" varit inflytelserik ända sedan den introducerade på 1960-talet. Sherry Arnstein utvecklade trappan för analys av deltagande inom ramen för *advocacy planning* som har ett fokus på medborgarnas deltagandeaktiviteter. Stegens form gör att den kan tolkas som en gradering av aktiviteterna, där första steget inte innehåller något alls inflytande utan snarare är en manipulation som planerarna utsätter allmänheten för, och där det översta steget innebär att medborgarna har fått egen kontroll över en fråga. Stegen är sedan indelad i ytterligare sex mellanliggande steg och där de mittersta tre innebär aktiviteter som i olika grad riktar sig som symboliska handlingar mot många gånger specifika målgrupper och där inflytande och påverkan inte är garanterade i själva aktiviteten.

Vald metod

Ett annat sätt att förstå hur arbetssätt fungerar inkluderande och som deltagandeaktiviteter, är att också se till vilket *utrymme* motparter tillåts ha i form av kunskapsutbyte, påverkan på resultatet etc.

För detta utvärderingsuppdrag har vi valt att utgå från en förkortad variant av Arnsteins steg. Syftet är inte att exakt placera alla Kalejdoskops aktiviteter rakt in i stegmodellen utan att använda stegen för att förstå aspekter av projekten som inte enkelt kan identifieras utan analysmodell. Fokus ligger här på *hur arbetet gått till*, dvs. arbetsmetoder och tillvägagångssätt. Genom att applicera denna modell ökar förståelsen för vad det är som uppnåtts. Samtidigt är det inte den enskilda aktiviteten som i sig själv kan studeras i detalj, utan det handlar i hög grad om vad som händer med resultatet och i förlängningen av aktiviteten som helhet.

Denna förenklade modellen återfinns bland annat i Malmö stads och Huddinge kommuns handböcker för dialog. I den förkortade varianten används fem nivåer av deltagande och delaktighet:

- Information – detta steg handlar om att förmedla något som redan är fastlagt. Präglas av en envägs kommunikation där mottagare intar en passiv roll. Ett grundläggande steg för att känna sig delaktig.
- Konsultation – detta steg handlar om att samla in åsikter alternativt kunskaper i en viss fråga eller kring en miljö. Utifrån det som kommer fram tar "beställaren" ställning till hur materialet ska utvecklas.
- Dialog – innehåller en öppen diskussion där alla parter bereds plats och möjlighet att framföra sin syn på saken. Tillsammans resoneras ett förslag till resultat/mål fram.
- Samarbete – innefattar ett gemensamt planerande och genomförande av aktiviteter. Ett samarbete ska ses som en gemensam process snarare än ett projekt.
- Medbestämmande – handlar om att delegera över makt på medborgare/ andra parter. Resultatet av processen blir då styrande för den delegerande avnämnan. Kan också handla om att ge andra parter mandat att föra frågan vidare.

Modellens nivåer skall inte tolkas som hierarkiska. Aktiviteter och projekt innehåller oftast olika faser som leder fram till successivt fördjupade former av deltagande, och där information och konsultation är karaktäristiska för den inledande fasen, för att sedan övergå i en dialog alternativt samarbete. Nivån som handlar om medbestämmande är mindre användbar här i relation till Kalejdoskop.

I arbetet med analysen har vi utgått från frågorna: *Vilka grupper/ brukare har engagerats? Vilken roll har de haft inom projekten? Vilket forum har använts för att arbeta med projektet? Är det ett redan utarbetat, etablerat eller nytt? Tillvägagångssätt – hur har projektmetodiken utformats och tillämpats? Breddad historieskrivning: Vilka källor har använts och i vilken relation till varandra? Vilka perspektiv lyfts fram och vems berättelse synliggörs i projektet?*

5. Tillvägagångssätt i delprojekten

5.1 Analys av deltagande och delaktighet

Denna del bygger på en närmare undersökning av Kalejdoskops delprojekt i relation till förståelsen av deltagande och delaktighet som presenterades i ovanstående kapitel. Materialet för analysen har hämtats ifrån publicerade projektrapporter, ansökningar och lägesrapporter. Kompletterande information gällande genomförande är hämtat från enkätsvar samt intervjuer med regionala kontaktpersoner.

Inom Kalejdoskop har flera delprojekt och aktiviteter syftat till att bjuda in nya och fler aktörer att delta i länsstyrelsens kulturarsarbete. Vilka som samverkan har avsett ser olika ut på de olika länsstyrelserna och vilka slag av aktiviteter som samverkan skett kring varierar också. I den gemensamma satsningen har kravet på samverkan varit uttalad och även varit ett krav för finansiering av de enskilda delprojekten. Hur själva samverkan ska gå till har inte angetts, men det har varit en parameter och urvalsaspekt vid granskning av inskickade delprojektansökningar.

Delprojekten ser olika ut men kan grovt indelas i två grupper: informationsmaterial och kunskapsunderlag. Dessa grupper ansluter också till länens riktlinjer för egna projektansökningar (Tillgänglig information och Ökad bredd i kunskapsunderlagen) och de som har använts under Kalejdoskops projekttid.

Analysen visar att när det gäller tillvägagångssätt, finns det få delprojekt som använder sig av en uttalad arbetsmetod, men att många bygger på en idé om en öppen dialog mellan projektparterna. Det skiljer sig också åt hur delprojekten har varit riktade, många vänder sig utåt men ett par vänder sig internt mot att utveckla den vardagliga verksamheten och kärnuppgifterna inom länsstyrelserna. Självklart är det så att alla delprojekt kan ses som verksamhetsutvecklande men vissa ligger i utkanten för länsstyrelsens ordinarie arbetsuppgifter och handlar mer om externa utövare och länsstyrelsen i en beställarroll.

Enkätundersökningens svar visar att synen på delaktighet och deltagande uppfattas som relevant för länsstyrelsernas fortsatta kulturarsarbete. De är också aspekter som med förnyad kraft accentueras i nya sammanhang och direktiv, såsom det ingår i de "sociala/kulturella aspekterna" av arbete med hållbar utveckling, och även i den Europeiska landskapskonventionen. Samtidigt framkommer det i intervjusvar att deltagandeaspekten är något som uppfattas som svårhanterlig inte minst i relation till vad som händer "när folk tycker fel".

Samverkansgrupper och målgrupper

Vilka grupper och brukare har då engagerats, alternativt varit en målgrupp, inom Kalejdoskops delprojekt? Vi skall här presentera en analys av hur delaktighets och deltagandeaspekterna realiseras i projektuppläggen med avseende på de samverkansgrupper och/ eller målgrupper som förekommer.

Ett antal delprojekt har både ett innehåll som är riktat mot en specifik målgrupp och samverkanspartners med vilka projektinnehållet diskuterats fram. De delprojekt som arbetat mot specifika målgrupper har i första hand haft som syfte att till producera informationsmaterial riktat mot denna grupp. Delprojekt med syfte att ta fram nya kunskapsunderlag, har däremot haft samverkan och ett aktivt deltagande från andra grupper i första hand.

För flera delprojekt har samverkan med SFI-verksamhet, alternativt förberedande flyktingverksamhet, varit en utgångspunkt för upplägg och innehåll. Dessa delprojekt har aktivt arbetat mot målgruppen *nyanlända svenskar* och med avsikten att förbättra informationsmaterial riktat gentemot denna målgrupp. Totalt har fyra delprojekt haft ett upplägg som riktar sig mot dessa samverkans- och målgrupper. Rent generellt syftar delprojekten till i första hand förmedla en känsla av delaktighet och integration i relation till det etablerade kulturarv, men också genom vissa försök etablera länkar mellan kulturarv och rumsligheterna Sverige och födelseland. Delprojektens aktiviteter har i hög grad bestått i informationsinsatser och i bättre riktad information till den aktuella målgruppen. Informationen har varit översatt alternativt resulterat i en översättning till de för länen stora invandrarpråk. Att målgruppen som sådan inte alls är homogen är en aspekt som har påverkat i hanteringen av ansökningarna. Samverkan med den kommunala SFI-undervisningen/ flyktingverksamheten har i dessa fall lett till att målgruppens förutsättningar har kunnat beaktas. Omfattning i tid och pengar varierar mellan dessa fyra projekt och därmed förutsättningarna för deltagande.

Ett par delprojekt har haft som syfte att arbeta med skola och barn, och ytterligare ett projekt har haft som syfte att arbeta med ungdomar. Aktiviteterna har syftat till att låta barn och ungdomar bli medskapare av berättelser och därmed få fram ett fördjupat kunskapsunderlag utifrån barnperspektiv. Dessa projekt har medfört en samverkan med skolvärlden respektive kulturverksamhet för unga, och länsstyrelsen har då tagit fram specifika aktivitetsunderlag som kan stämma överens med målgruppen. Dessa delprojekt är också aktiviteter med en tydlig målgruppsinriktning där länsstyrelsen har tillgodogjort sig ny kompetens genom samverkan med skola.

Två av delprojekten har varit inriktade mot romer respektive resande. Dessa hör, trots sina olika namn, till samma svenska minoritetsgrupp. Romerna är tidigare inte representerade i någon hög grad i den svenska kulturarvsförvaltningen, och deras historia och deras platser är dåligt dokumenterade. Inom dessa delprojekt har kontakter tagits med både intresseföreningar och enskilda romska företrädare, samt med lokalhistoriskt engagerade personer, såsom hembygdsförening och enskilda individer.

En annan och viktig del av de flesta delprojekten har gällt samverkan med andra aktörer inom kulturarvsverksamhet. Här har det handlat om dels en utveckling av tidigare samverkan men också etablerandet av nya samarbeten. Skillnader mellan län och länsstyrelser är här säkerligen stor mellan vad som är redan utvecklade samverkan och vad som är nya. De kommunala aktörerna har delvis varit med, och då i de grupper som bildats kring projektinnehåll och nätverksbyggande.

Som nämndes i Utvärderingsrapport del ett, så har ett flertal delprojekt dessutom samverkat internt på den egna länsstyrelsen, detta har bestått i kontakter med tjänstemän med ansvar för integration, lantbruk, jämställdhet, social hållbarhet och samhällsplanering. Samverkan kan då också ses som en kompetensförhöjning i och med att länsstyrelsen utnyttjar sina resurser och därmed skapar ett mervärde i form av resurser och kompetens. Här finns också ett erfarenhetsutbyte att hämta och dra nytta av.

Rollfördelning

Såsom diskuterades ovan, så har de grupper/parter som aktiverats i respektive delprojekt fått ta olika roller. I ett flertal fall har den målgrupp som aktiviteten varit riktad mot även aktiverats i en kommunikation och samverkan kring kunskaps- och informationsproduktion. Ett mindre antal delprojekt har varit fokuserade på förmedling av fakta och i de fallen har målgruppen intagit en relativt passiv roll i relation till projektledande institution (ofta länsstyrelsen).

Ett antal delprojekt har haft som avsikt att bygga upp ett nätverk kring temat och att detta nätverk även ska bestå efter Kalejdoskops avslut. I de delprojekt som varit knutna till nätverksbyggande har det även funnits utrymme för de inblandande parterna att tillsammans skapa ett innehåll. Initiativet har från början legat hos länsstyrelsen men har sedan övergått i en jämnare rollfördelning under tiden för själva nätverksbyggandet. I de delprojekt som har haft ett uttalat syfte att arbeta fram nätverk har de genomförts i hög grad. Däremot finns det ett som inte har fullföljt avsikten med att arbeta fram samverkan.

I majoriteten av delprojekten har det ursprungliga initiativet legat hos länsstyrelsen, vilket också måste ses i linje med Kalejdoskops grundidé – att länsstyrelserna själva skulle initiera och driva utvecklingsprojekt. Detta leder till att rollen från början är bestämd medan övriga parter till stora delar formerats under delprojektens gång. Det ska också ses som ett viktigt resultat att länsstyrelsen skapar en ökad erfarenhet att arbeta fram nya ingångar och skapar utrymmen för förhandlingar och diskussioner kring kulturarv och kulturmiljö.

Att rollfördelning på förhand i de lägena har varit skev innebär inte att förlängningen av de aktiviteter som samverkan mynnat ut i har varit det.

Ett generellt intryck är att alla de delprojekt som har vänt sig aktivt utåt har också förmått skapa nya forum för var samverkan har ägt rum. Många delprojekt, främst de med informationstema, har dessutom inneburit gemensamma studieresor.

Arbetssätt

Det deltagandet som har kommit till stånd inom delprojekten handlar i första hand om aktiviteter tillsammans med etablerade institutioner såsom museer, skolverksamhet m.m. Här har det i de flesta fall inte handlat om en gemensam styrning av delprojekten men det har funnits ett utrymme för påverkan. En analys av denna grupp delprojekt, placerar aktiviteterna i första hand mellan trappstegen konsultation och dialog på deltagandeskalan. De mer fördjupade formerna av deltagande återfinns tydligast i de projekt som har lett fram till ett samskapande av produkt alternativt aktivitet.

Övervägande del av de egna regionala projekten är formade efter en öppen idé om dialog och erfarenhetsutbyte, detta är det generella. Det finns dock ett par delprojekt som har haft en uttalad deltagandemetodik. Ett delprojekt har använt sig av studiecirkelformen för att arbeta fram ett underlag till nya informationsinsatser. Arbetet har då utgått från en färdig idé och har haft som syfte att deltagarna ska fördjupa sin diskussion och förståelse kring det utpekade kulturarvet. Resultatet av deltagarnas diskussioner har sedan arbetats in i ett nytt informationsmaterial. Detta är ett bra exempel på hur det faktiskt har gått att lyfta en informationsaktivitet till att faktiskt leda till en dialog och ett erfarenhetsutbyte som går att utveckla vidare i framtiden.

Även de delprojekt som vände sig till skolungdomar har aspekter av ett cirkelupplägg, där färdiga kunskapsunderlag först har presenterats för att sedan diskuteras vidare och utvecklas i deltagargruppen. I genomförandet blir det dock mest av en pedagogisk ingång där syftet förutom att diskutera och väcka intresse blir något oklart. Berättelserna som kom in från projektdeltagarna har inte lyckats införlivas i nya kunskapsunderlag, snarare blir de till fördjupningar. I de lägena intar aktiviteten snarare formen av en konsultation. Den ursprungliga avsikten har innefattat en högre ambition gällande deltagandeaspekten men på grund av praktiska hinder och i vissa fall dålig återkoppling så har ambitionen inte kunnat förverkligas under projektiden.

Det gäller fler projekt att det har funnits en högre ambition av samverkan och deltagande och detta framkommer i både ansökningstexter och enkätsvar, men att det senare av olika anledningar inte har gått att fullfölja den ursprungliga idén kring dialog. Skälen till de mindre lyckade erfarenheterna ligger både i att de samverkanspartners som dessa delprojekt haft inte gett tillräckligt feedback på genomförandet men också för att det egna projektupplägget har minskats och därmed att deltagandenivån har inskränkts.

I de tydligast uttalade samverkansprojekten har utgångspunkten varit att få till stånd ett nytt kunskapsunderlag och att hitta samarbete kring de nya underlagen. Här visar analysen att det finns flera delprojekt som inom ramen för Kalejdoskop kanske främst haft möjlighet att arbeta fram strategier för samarbete men där mer resurser behöver satsas för att förvalta idén om samarbete.

Ett par delprojekt har använt sig av intervjuer som arbetsmetod, syftet har då i första hand varit att samla in ny och fördjupad kunskap i form av muntligt källmaterial. Samtidigt blir intervjun också till en deltagandeaktivitet om än riktad till en begränsad grupp individer. Slutresultatet blir ändå att informanterna blir medskapare av det nya kunskapsunderlaget.

Det finns även en grupp delprojekt som har haft ett tydligt fokus mot den interna verksamhetsutvecklingen på länsstyrelsen. Dessa fall har generellt omfattat en mindre grupp projektdeltagare och där alla redan har varit välinsatta i länsstyrelsens kulturmiljövårdsarbete. Att analysera de aktiviteterna i sig efter deltagandeaspekten låter sig inte göras.

Källmaterial, historieskrivning och perspektiv

Flera av delprojekten inom temat *kunskapsunderlag* har i sina upplägg inriktat sig mot inkludering/exkludering. I vissa fall har detta varit uttalat, i andra inte. Projekten har utgått från problemet att den dominerande historieskrivningen exkluderar och osynliggör vissa grupper, och därför arbetat med att försöka få till stånd en vidgad historieskrivning som i högre grad skulle kunna synliggöra dessa. Mångfaldsmålet har på så vis hanterats som en fråga om addering (av osynliggjorda grupper), men ofta har detta också medfört att projekten har använt andra och mindre konventionella källmaterial för historieskrivning: annan litteratur, andra arkiv, intervjuer.

Ur ett intersektionalitetsperspektiv kan dessa projekt sägas ha uppnått att etnicitetsaspekter – inom såväl historieskrivning som praxis – har getts en bredare och rimligare innebörd. De etniskt definierade grupper som har blivit explicit framlyfta inom delprojekten är samer, romer/ resande. I viss mån har projekten sammankopplat etnicitetsaspekten med religion och kön/genus.

En generell reflektion kan göras i anslutning till genomgången av delprojekten. Den handlar om att Kalejdoskops utgångspunkt i problematiken kring hur den svenska historiehanteringen behöver

vidgas – allas rätt lika rätt till historia – är mycket aktuell ute i länen. I samband med Kalejdoskopssatsningen och dess uttalade mångfaldstema, har det runtom i landet gjorts liknande iakttagelser om att andra, och fler, aspekter i historien behöver belysas bättre. Det finns alltså en utbredd medvetenhet om att det etablerade historieskrivningen inom sig uppbär en betydande skevhet, och att detta även manifesteras och materialiseras i det konkreta bevarandearbetet.

Ett par delprojekt har särskilt hanterat frågan om hur kunskap om 'det osynliggjorda' skall kunna erhållas. Här har fokus kommit att ligga på de muntliga källorna som viktiga ingångar för att fördjupa kunskapen. Detta har varit explicit i de projekt som fokuserat minoritetsgruppen romer (inkl. resande). Muntliga källor blir här en viktig del för att få fatt i uppgifter och fakta som inte finns de mer konventionella källmaterialen för historisk forskning, såsom arkiv och kulturhistorisk litteratur. De berättelser som framträder ur det muntliga källmaterialet, har blivit starkt uppvärderade.

6. Fördjupande analys av fyra regionala delprojekt

6.1. Inledning

Syftet med att lyfta fram fyra delprojekt för en närmare granskning har varit att bättre belysa tillvägagångssätt och resultat i relation till deltagande och delaktighet. Materialet till dessa delar är hämtade från intervjuer med regionala projektsamordnare samt delprojektens rapporter. Delprojekten här presenteras först kort och sedan redogörs för tillvägagångssätt och upplägg. Analysen av hur deltagandeaspekten respektive intersektionalitet har realiserats kommer därefter och avslutas med röster från intervjuerna.

6.2 Krämarstaden – Plats och berättelser

Översikt

I Örebro län drogs en dialogprocess igång under 2011. Syftet med delprojektet har varit och är att bygga upp en samverkan kring dokumentationen av en gammal resandebosättning. Platsen som bosättningen har legat på har varit övergiven sedan 1920-talet och är idag igenväxt av skog och sly. Initiativet till att få igång projektet har varit gemensamt mellan länsstyrelsen, den lokala hembygdsföreningen, Örebro läns museum och markägaren. Genom länsmuseet anställdes en process/projektledare för att ansvara för samordning, kontakter och insamling av berättelser kring platsen. Fokus har legat på att bygga upp ett samarbete kring en öppen dialogprocess, med det avses att delprojektet inte hade ett formulerat mål eller tillvägagångssätt. En stor anledning till detta är att platsen har varit och är kontroversiell för dels de konkreta historiska förhållandena, och också att det är just ättlingar till resande som har kopplingar till platsen. Det förflutna innehåller övertramp gentemot resandegruppen eftersom de tvingades lämna platsen, omständigheterna kring och anledningarna till avhysningen är konfliktfyllda och inte helt klargjorda. Detta delprojekt kan därför inte ses som ett avslutat projekt.

Det övergripande målet är att få till stånd ett beslut kring platsens framtida skötsel. Från markägarens sida finns ett behov av att få veta hur området ska vårdas, idag är det registrerat som en fornlämning enligt Kulturminneslagen dock utan vård- och skötselplan. Från övriga parter finns också en önskan att skapa ett besöksmål av platsen samt att ta fram informationsskyltar. Samtidigt lyfts vikten av att få igång en långsiktig dialogprocess som kan leva kvar efter delprojektets avslut. I samband med att Kalejdoskop avslutas har delprojektet ännu inte lett fram till det resultat som var den övergripande målsättningen, platsen ser likadan ut nu som när delprojektet startades, däremot har ett omfattande insamlingsarbete av berättelser knutna till platsen skett och det allra viktigaste resultatet kan sägas bestå i att delprojektet har lyckats bygga upp kontakter med parter som i fortsättningen är centrala dialogparter.

Tillvägagångssätt

En första fas av delprojektet har varit att få kontakt med ättlingar från resandegruppen. I det initierande skedet fanns dessa kontakter inte utarbetade utan det har varit en del av själva processen. Projektledaren har arbetat upp kontakter med resandeättlingar för att samla in deras berättelser kring platsen, även hembygdsföreningen har bidragit med sina lokalthistoriska dokumentationer. Detta har varit led i att bygga upp kunskapen kring platsen. En landskapsanalys har också gjorts över området med hjälp av en praktikant på Länsstyrelsen.

I den ursprungliga samarbetsgruppen (länsstyrelse, hembygdsförening, länsmuseum och markägare) har det funnits en tanke om att få till stånd en mindre arkeologisk utgrävning på platsen. Detta fanns grovt uppskisserat i en tidsplan som samarbetsparterna hade gemensamt enats kring. I samband med ett utökat kontaktnät med resandegruppen stod det dock klart att alla inte var av uppfattningen att en utgrävning var önskvärd. För att komma vidare med en knöts en referensgrupp till processen, denna grupp har bildats av representanter från hembygdsföreningen, Kulturgruppen för resande, länsstyrelsen samt länsmuseets ledning. Syftet med referensgruppen har varit att stötta projektledaren i dennes arbete med insamling av berättelser.

För att komma vidare med dokumentationen kring platsen och händelserna i det förflutna har ett stort antal intervjuer gjorts, detta är också den tydligaste arbetsmetoden som projektledaren har arbetat efter. Intervjuer har gjorts i syfte att samla berättelser och tanken är att dessa berättelser sedan kan införlivas i informationsskyltar på platsen. Den Kalejdoskopfinansierade delen av processen har lett fram till en rapport som beskriver platsen och kontexten. Rapporten innehåller däremot inte de berättelser som samlats in av projektledaren.

Analys

Det här är ett projekt som redan från början siktat mot en utökad form av deltagande och där Länsstyrelsen gått mot en roll som jämbördig övriga parter i projektet. Analysen visar att strävan mot det som delprojektet kallar 'en öppen dialogprocess' innehåller aktiviteter som bygger upp ett succesivt ökande förhandlingsutrymme mellan fler parter, här blir inte den breda allmänheten en part men däremot finns två grupper med som får representera dels det lokala samhället och dels gruppen resande. Dessa parter utgörs av Hembygdsföreningen respektive föreningen för resandefolket. Utöver dessa finns även ett antal enskilda individer som både går att placera in i grupperna men som också agerar som enskilda röster i projektet. En sista part är självklart länsmuseet som representeras i första hand av att delprojektets projekt/processledare har sin anställning där. Analysen visar att delprojektet delvis levt sin eget liv och där aktiviteter som började som konsultation har lett fram till ett utvecklat dialogarbete utifrån deltagandeskalan.¹⁰ I den inledande fasen fanns ett glapp bland parterna eftersom den ena ännu inte var helt identifierad, resandegruppen, men därefter har beretts en jämbördig roll i den uppstartade dialogprocessen.

En översiktlig intersektionalitetsanalys visar att en av parterna ingår i projektet genom en artikulerad etnisk tillhörighet (resande, del av minoritetsgruppen romer), vilket i sådana sammanhang är mindre vanligt.

Reflektioner och slutsatser

Från Länsstyrelsen sida har utgångspunkten varit att få till stånd en öppenhet i dialogprocessen, denna öppenhet återfinns i genomförandet också. I arbetet med att länka samman parterna i ett samarbete har vissa avsteg gjorts i relation till den ursprungliga aktivitetsplanen. Avsteg har gjorts för att få till stånd en enighet kring vad som ska hända på platsen, och utan att trampa någon part på tårna.

Projektet kring Krämarstaden ställer kulturarvsfrågorna till sin spets på flera sätt. Det utmanar också idén om en deltagandeprocess. I relation till hur roller fördelats och det förhandlingsutrymme som

¹⁰ Eftersom projektet fortfarande är pågående har de senaste projektaktiviteterna inneburit att ett samarbete nu har etablerats där projektets process i hög grad kan liknas vid en samförvaltningsangelägenhet.

skapats går det att tolka processen som att jämbördigt samarbetet har uppnåtts. Samtidigt blev processen problematisk inledningsvis eftersom en av parterna, resandegruppen, inte var formerad och senare inte heller enig som grupp. Detta var något som inte direkt löstes under den första fasen av delprojektet men där processen har kommit vidare i förlängning under 2012. Länsstyrelsens roll har gått från att inledningsvis varit en projektägare till att nu vara en drivande roll vid sidan av det engagemang som skapats lokalt men också av resandeättlingar runt om i landet.

Det går att betrakta processen som ett samarbete dock finns en viss osäkerhet som påverkar vissa av parterna mer. Eftersom processens fortlevnad kräver ny finansiering skapas en obalans i vad förväntningarna är och vad som kan åstadkommas i stunden. Denna obalans blir svårare att hantera för de parter som är ideellt organiserade. Det är också en slutsats från Länsstyrelsens handläggare att just samverkan och samarbetets förutsättningar försvåras av att de deltagande parterna befinner sig i olika organiseringsstrukturer. Det är helt enkelt skillnad mellan att vara en etablerad organisation (såsom länsstyrelse och länsmuseum), att vara en förening och att vara en enskild individ. I de lägen som oenighet råder kan det vara svårt att säkerställa att deltagandet sker på lika villkor.

När det gäller historieskrivning och kulturarvsbruk kommer det finnas stora möjligheter att lyfta fram en nyanserad dokumentation av platsen. Berättelserna som har samlats in kring platsen och händelser i det förflutna har ännu inte lett till ett fördjupat kunskapsunderlag, snarare har det visat sig att frågorna inom delprojektet har varit mer komplexa än vad Länsstyrelsen inledningsvis kunde greppa. Detta har lett fram till ett behov av fördjupade arkivsökningar för att kunna relatera berättelserna till dokumenterad fakta.

6.3 Det genuina Härjedalen

Översikt

I delprojektet kring det genuina Härjedalen har Länsstyrelsen i Jämtlands län haft en drivande roll i att utmana den traditionella historieskrivningen i länet. Med hjälp av två till varandra länkade delprojekt har avsikten varit att fördjupa förståelsen för länets heterogena historia och kulturarv. Utgångspunkt har tagits i det kommunala kulturmiljöplaneringsarbetet och i att försöka utveckla samverkan med kommunala aktörer, länsstyrelse och länsmuseum. Arbetet har sedan införlivats i processen med framtagandet av ett nytt kulturmiljöprogram för Härjedalens kommun.

Delprojekten togs fram av Länsstyrelsen med syfte att lyfta fram Härjedalens kommunala designprogram i relation till kulturarvsbruk och historieskrivning. Designprogrammet har under många år använts väldigt tydligt i den kommunala plan- och bygglovshanteringen och har motiverat flera ny- och ombyggnationer. Samtidigt slår programmet an till en väldigt entydig förmedling av vad kommunens kulturarv är – den jämtländske strävsamme fjäll- och skogsbonden med en genuin och enkel byggnadstradition. Denna entydighet har möjliggjort en exkludering av bredare perspektiv på kulturarv men också på de tidslager som kulturmiljöerna får representera. Till exempel har det samiska kulturarvet helt lämnats utanför fastän de har en stark närvaro i området. Kulturmiljövården har indirekt varit delaktig i att skapa den sneda historieskrivningen eftersom designprogrammet tar sitt fäste i det kommunala kulturmiljöprogrammet från 1977, ett kulturmiljöprogram som sanktionerats av både Länsstyrelsen och länsmuseet Jamtli.

Inom Länsstyrelsen har man under en längre tid sett vilken stark genomslagskraft designprogrammet fått, inledningsvis har den egna inställningen varit övervägande positiv men samtidigt har vissa iakttagelser gjorts med tiden om vilken exkludering som sker. Att bättre utveckla kontakterna mellan Länsstyrelsen och den kommunala planeringen har setts som viktigt att få till stånd för att skapa en diskussion kring historieskrivning och gestaltning. Fokus har därför legat på ett förankringsarbete riktat mot kommunen och att förmedla Kalejdoskops syfte och perspektiv till dem.

Tillvägagångssätt

Avsikten i delprojektet har varit att bygga upp en diskussion kring vad det är för historieskrivning som egentligen reproduceras. Inledningsvis har arbetet bestått av egna arkivsökningar och litteraturstudier av projektsamordnaren. Syftet har varit att få en ökad kunskap av vilka andra perspektiv och berättelser som ryms i det förflutna. Parallellt med detta arbete togs kontakter med Härjedalens kommun genom stadsarkitekten, Jamtlis kulturmiljöenhet, det samiska kulturcentrat Gaaltije samt Regional designcentrum. Under hösten 2010 genomfördes ett publikt seminarium med syfte att lyfta en diskussion kring designprogrammet och Härjedalens kulturarv. Seminariet lockade ca 40 – 45 personer men lyckades inte riktigt leda fram till den diskussion som projektsamordnaren hade avsett på grund av att tiden tog slut.

Under delprojekt två gick länsstyrelsen vidare med det som tagits fram under 2010 samt utvecklade redan tagna kontakter. Två möten har anordnats inom ramen för fortsättningen, ett första möte hölls mellan Länsstyrelserepresentanter och kommunala tjänstemän och politiker i Härjedalen. Under hösten 2011 anordnades en workshop i Vemdalen med inbjudna talare samt deltagare från den kommunala förvaltningen i Härjedalen, länsstyrelsens representanter (kulturmiljö, samhällsplanering, integration), Jamtli, hembygdsföreningar. Båda dessa aktiviteter var viktiga för att föra diskussionen vidare och att förankra kulturmiljöfrågorna än mer i den kommunala förvaltningen. I fortsättningen på dessa aktiviteter har kommunen arbetat vidare under 2012 med ett nytt kulturmiljöprogram med ambitionen att vidga historieskrivningen. Förhoppningen är att en revidering av designprogrammet ska komma till stånd därefter. Länsstyrelsen har fortsatt vara en samrådspartner men det är kommunen som leder det vidare arbetet tillsammans med Jamtli.

Analys

Det går att förstå tillvägagångssättet som olika faser i projektet, där informationsaspekten var mer i fokus under den första delen men också med en konsultation för att öka kunskapen kring temat och den kommunala planeringens förutsättningar. Alltså kan vi placera in aktiviteterna på de två första stegen på deltagandeskalan. Dessa kan också ses som sätt att öka och bygga upp engagemanget hos de berörda parterna. Del två av projektet har haft en tydligare inriktning mot ett samarbete där samverkansparterna har haft en jämn rollfördelning och drivit arbetet framåt tillsammans.

Projektet fokuserar hur berättelser materialiseras, och vill därför sörja för en vidgad och komplex kulturarvsförståelse. Ur intersektionalitetsperspektiv utgör detta delprojekt ett exempel på hur uppmärksammandet och ifrågasättandet av de dominerande narrativen och förståelserna av kulturarvet – här baserade på den strävsamme fjäll- och skogsbonden, en variant på den vite mannen – kan leda till att den historiska mångfalden uppmärksammas bättre och därmed kan hanteras.

Reflektioner och slutsatser

Ett uttalat syfte har varit att skapa en högre grad av inkludering och mångfald i relation till det som presenteras som kommunens kulturarv och viktiga kulturmiljöer. Sättet som delprojekten har närmat sig detta syfte har varit att koncentrera sig på kommunala aktörer och också andra kulturarvsaktörer. Projektets drivande handläggare upplever själv att han har fått ett starkt gehör för de aspekter som lyftes fram under projektperiod ett och att det har funnits en öppenhet hos Härjedalens kommun att vidga sin syn kring den i designprogrammet etablerade historieskrivningen.

Från Länsstyrelsens sida uppfattas delprojekten som utvecklande för den fortsatta kommunala samverkan i allmänheten och med Härjedalens kommun i synnerhet. Förhoppningen är att fler kommuner i länet kommer vilja ta sig an en revidering av kulturmiljöprogrammen i en Kalejdoskopanda. I fallet Härjedalen fanns en tydlig ingång i form av det designprogram som aktivt brukas, alla kommuner arbetar inte med denna tydlighet gällande gestaltning av bebyggelse och en aktiv förvaltning av äldre byggnadstraditioner.

Att just arbeta mer aktivt med de kommunala kulturmiljöprogrammen framöver upplever Länsstyrelsen vara av största vikt och att detta sker i nära samarbete med kommunerna. En stor del av besluten kring kulturmiljövården fattas trots allt i den kommunala planeringen.

I kommentarer från Länsstyrelsen blir det tydligt att delprojekten också har handlat om en granskning av den egna myndighetsrollen. Det underlag som har använts av kommunen har haft sitt ursprung i länets två stora kulturmiljövårdsinstanser (länsstyrelse och länsmuseum) och under lång tid har kommunens designprogram uppfattas som mycket positivt. För att kunna föra den egna myndighetsrollen vidare är det viktigt att vara ytterst medveten om den historieskrivning som förs fram och hur den förs fram.

6.4 Med nya ögon – exemplet Uddmanska huset

Översikt

Västra Götalands län har i sitt delprojekt använt sig av en fallstudie för att undersöka vilka berättelser som går att koppla till redan etablerade byggnadsminnen. Syftet har varit att se till hur det går att använda ett objekt för att omberätta och omvärdera. Utgångspunkten för projektet har varit Uddmanska huset som är en del av byggandsminnet Västra gatan i Kungälv. Detta byggnadsminne utgörs av sex byggnader har kommit till utifrån viljan att bevara den traditionella trädadsbebyggelse som området utgörs av. Detta är också det som tas upp i den värdebeskrivning som byggnadsminnet grundar sig på. Kring Uddmanska huset visar det sig även finns andra berättelser som kan lyftas fram vid sidan av den etablerade berättelsen.

Startpunkten för framtagandet av den tidigare ej uppmärksammade berättelsen kring Uddmanska huset, var ett tidigare besök på platsen då handläggaren upptäckte en liten informationskylt på byggnaden. Skylten berättade om vetenskapskvinnan Lise Meitner, som under ett besök i Kungälv 1938 tillfälligt hade bott i huset som vid denna tid användes som pensionat. Skylten var uppsatt av den lokala hembygdsföreningen och Lise Meitner visade sig vara en central för genombrottet inom forskningen om kärnklyvning.

Delprojektet går också att länka till Länsstyrelsens arbete med en översyn av länets byggnadsminnen och de perspektiv de förmedlar i sina värdebeskrivningar och dokumentationer. Detta större projekt

heter *Tillgängligare byggnadsminne* och drevs framförallt under 2009. Resultatet från översynen visade att det finns många brister i äldre byggnadsminnesförklaringar, i form av att de är främst fokuserade på byggandets yttre delar och flera beskrivningar är väldigt kortfattade. Just när det gäller personhistoriska grunder så förekommer de inte i någon högre grad i värdebeskrivningarna och när de gör det, är det framförallt i relation till män.

Tillvägagångssätt

Delprojektet har drivits ensamt av en handläggare. Upplägget har bestått i informationssökning i olika källor, inte minst via internet-sökningar på Lise Meitner. De inhämtade uppgifterna har sedan publicerats i Kalejdoskoprapporten *Uddmanska huset – en plats för banbrytande vetenskap*.

Analys

Eftersom Västra Götalands delprojekt enbart har varit fokuserat kring det interna arbetet finns ingen möjlighet att göra en analys av deltagandenas aspekter utifrån den modell som denna utvärdering använder som metod. Arbetet har bedrivits ensamt av en handläggare, men stämms av internt på kulturmiljöenheten. I det avseendet finns inga aktiviteter som vänder sig till fler parter.

Däremot kan delaktighetsaspekten förstås av projektets aktivitet. För att få fram delprojektets resultat har delvis andra källmaterial och ingångar använts än brukligt. Ur ett intersektionalitetsperspektiv blir delprojektets egna slutsatser intressanta. Iakttagelser av manligt respektive kvinnligt som giltig värdegrund visar på den skevhet som råder bland etablerade byggnadsminnen. Detta är iakttagelse som relaterar till diskussionen kring etablerat kulturarv, men som sällan rent konkret har applicerats på beskrivning/värdering av byggnadsminnen. Delprojektets bidrag är att koppla samman byggnaden med en kvinnlig personhistoria och ett vetenskapligt genombrott.

Reflektioner och slutsatser

I översynen av byggnadsminnen som länet tidigare arbetat med visade det sig att det förekommer många bristfälliga dokumentationer av objekten. Trots att dagens urval görs på ett annat sätt menar handläggaren som drivit delprojektet att det skulle vara bra att ytterligare utveckla samverkan med andra kompetensområden, såsom jämställdhet etc., för att fördjupa arbetet med de aspekter som Kalejdoskop omfattar.

Delprojektet hade kunnat utvecklas mot en samverkan med den lokala hembygdsföreningen som hade satt upp informationsskylten på bygganden men det fanns inte utrymme för det i delprojektets upplägg.

En slutsats som handläggaren gör är att den berättelse som lyfts fram kring Lise Meitner inte hade kunnat ensam stå som grund för byggnadsminnesförklaringen. Resultatet som kommit fram är ändå översättbart in i andra sammanhang där det handlar om att bättre och bredare lyfta fram och berätta om byggnadsminnen. Sedan finns också ett behov av att utveckla byggnadsminnesbeståndet mot mer moderna miljöer och det är viktigt att dessa är betydelsefulla för många.

För att fortsätta utveckla arbetet kring byggnadsminnen kan en checklista vara ett viktigt stöd.

Kulturminneslagen syftar främst till att skydda aspekter av den fysiska strukturen men att lyfta in det immateriella och ett ökat fokus på berättelseperspektivet i det synnerliga märkliga ska egentligen inte vara ett problem.

6.5 Nya och gamla berättelser

Översikt

Länsstyrelsen i Skåne län har arbetat med en översyn av sitt skyltprogram för kulturmiljö- och fornvården. För delprojektet har fyra fornlämningsmiljöer valts ut och studerats närmare. Projektet har drivits i samverkan mellan en konsult från Sydsvensk arkeologi och Länsstyrelsens fornvårdsansvarige. Från Länsstyrelsens sida har delprojektet också sett som kompetensutvecklande för den egna personalen och där har den externa konsulten varit en inspirationskälla. Syftet har varit att anlägga ett mångfaldsperspektiv på de berättelser som förmedlas kring platserna.

Genom att utgå från så kallade kriterier har platsernas tillgänglighet och gestaltning diskuterats och informationsskyltarna text och bild analyserats. Kriterierna har inte utgått från ett uttalat målgruppsarbete utan utifrån mer allmänna aspekter av inkludering/ exkludering. När det gäller platserna så har studien utgått från hur informationsskyltarna är placerade i förhållande till varandra och hur tydlig platsens struktur är. Skyltanalysen är gjord utifrån kriterierna: *språkets sammansättning, förgivettagande, motsägelser och bilden*.

Projektresultatet har visat att de platser som studerades skulle kunna utvecklas för att fungera bättre och öka förståelsen kring den fornlämning som finns på platsen. Arbetet med att se över informationsskyltar har påbörjats av Länsstyrelsen för fyra år sedan med en målsättning att hitta en ny strategi för den framtida hanteringen och nyproduktionen.

Av projektdeltagarna lyfts enkelheten i metoden fram, detta har setts som en viktig förutsättning för att kunna utveckla verksamheten men också för att kunna översätta arbetet till andra län. Avsikten har varit och är att kriterierna i framtiden ska vara en checklista som det kommande informationsarbetet kan utgå från. Delprojektet har presenterats internt på länsstyrelsen för både kulturmiljöenheten men också den större avdelningen som förutom kulturmiljöenheten även innehåller samhällsplanering, mänskliga rättigheter, folkhälsa etc. Responsen har varit positiv från flera håll och möjligheter att applicera modellen med kriterierna på fler sakområden har diskuterats. Avsikten är att från länsstyrelsens sida använda denna modell i samband med nytryck och nyproduktion av informationsskyltar.

Tillvägagångssätt i projektet

Den ursprungliga projektidén är Länsstyrelsens men utformningen har diskuterats fram gemensamt med den externa samarbetspartnern, och även de utvalda miljöerna har valts ut tillsammans. Upplägget har varit ett samarbete där den ansvarige fornvårdshandläggaren tillsammans med konsulten har besökt platserna i fält och gått igenom hur tillgängliga de är. Aspekter som varit vägledande har varit hur platsen är gestaltad både fysiskt och med skyltning, hur lättåtkomlig den är och hur skötseln är. Skylttexterna har därefter analyserats i detalj av konsulten, samtidigt som förslag på hur platserna kan utvecklas också har gjorts.

Kriterierna har applicerats i en fördjupad analys av delprojektets två utövare. *Språkets sammansättning* har studerats genom att se till hur saklig, enkel och rak texten är som förmedlas.

Här har delprojektet använt sig av begreppet "fikonspråk" för de fall där texterna har varit röriga och svårtillgängliga. Utgångspunkten har inte varit att analysera utifrån en specifik grupp utan att se till det allmänna intrycket. När det gäller kriteriet *förgivettagande* har tolkningen gjorts utifrån vad som refereras till i texterna och hur detta görs. Helt enkelt vad förutsätts av besökaren att veta. Kring denna punkt dras slutsatser att texterna innehåller indirekta förväntningar på att läsaren besitter en specifik bildning. Kriteriet *Motsägelser* handlar om hur väl faktainnehållet som presenteras hänger samman inbördes. *Bilden* har studerats utifrån hur väl den samspelar med texten och vad dess innehåll förmedlar. Inledningsvis fanns en uppfattning om att informationsskyltarna skulle främst innehålla få lokala berättelser och istället vara mer generellt inriktade. Studien visade att så inte var fallet och detta gjorde att delprojektet gick mer in på att analysera texterna i detalj.

Analys

Eftersom delprojektet så tydligt är inriktat mot det egna interna arbetet med informationsskapande är det svårt att analysera deltagande i relation till innehållet. I förslagen för utveckling av platserna samt skötsel och vård finns dock bra exempel på hur det går att lyfta arbetet från att endast handla kring informationssteget på deltagandeskalan, och därmed också kunna skapa runtomkringaktiviteter som leder fram till dialogsituationer. I första hand avser analysen de förslag som finns kring insamling av lokala berättelser kring platserna och även den pedagogiska verksamhetens möjligheter. För den framtida skötseln av länets fornvårdsplatser arbetar Länsstyrelsen i Skåne efter en klar tanke kring delat ansvar mellan länsstyrelse och kommun, detta framkommer också tydligt i delprojektet. På deltagandeskalan placerar sig dessa kontaktytor in på samarbetssteget, men det blir dock beroende av vilket intresse den enskilda kommunen har till samverkan. I intervjuer framkommer att det finns en stark ambition från Länsstyrelsens sida att samarbeta kring vården av platserna men att kommunerna visar olika intresse till att ingå i samarbetsavtal.

Ett resultat av delprojektet är att informationsskyltarna i hög grad visade sig vara mer berättelserrika än vad delprojektet förutspådde. Som orsak till det överaskande resultatet framkommer det i intervjuer att länsstyrelsen sedan tidigare samverkat i hög grad med både det regionala museet och inte minst lokala hembygdsföreningar som fått bidra med berättelser och sägner. Informationsinnehållet har därför inte enbart utgångspunkt i vetenskapliga fakta utan innehåller också mer lokala berättelser.

I projektrapporten är det tydligt att kriterierna som använts för att analysera informationsskyltarna är utformade för att hantera de aspekter som kan identifieras genom en intersektionalitetsanalys. Exempelvis kunde man identifiera hur informationsskyltarnas illustrationer sällan visar kvinnor, och alls inga barn. Att det framkom att skylttexterna är otillgängliga för den som inte besitter akademisk bildning, gör att klassaspekterna i kulturarvskommunikationen framträder tydligt.

Reflektioner och slutsatser

I detta delprojekt har Länsstyrelsen i Skåne län tagit hjälp av en utomstående konsult med forskarkompetens för att granska och vidareutveckla förvaltningen av fornlämningar och kulturmiljöer, samt de vid platserna uppsatta informationsskyltarna. Avsikten har varit att samverka, men en stor del av arbetet kring skyltanalysen är i första hand utfört av den externa konsulten, det beror på att den medverkande handläggare inte besitter samma sakkompetens när det gäller faktainnehåll. I intervjuerna framkommer att kriterierna som togs fram blev tydliga först när den externa konsulten och länsstyrelsens medarbetare gemensamt besökte platserna i fält.

För att få igång ett informationsarbete som ligger i linje med modellens syfte krävs att kriterierna förankras även inom fler organisationer. Det är inte Länsstyrelsen som skriver merparten av texterna utan det görs till stora delar av regionmuseet idag. När det gäller förslagen om platsernas utveckling i form av ökad tillgänglighet och bättre vård krävs extra medeltillskott och detta råder inte Länsstyrelsen inte själva över. En fortsatta framtida samverkan med regionen, regionmuseet och stiftet känns angeläget att utveckla och även att få fler kommuner att skriva på samarbetsavtal.

Från Länsstyrelsens sida upplevs lagen om offentlig upphandling som ett hinder för kulturmiljöarbetet, eftersom denna kräver att varje enskild skylt måste upphandlas och därmed uppstår en resurskrävande process. Att byta ut en skylttext är alltså inte så enkelt gjort.

För att samla in än fler lokala berättelser finns en idé från Länsstyrelsens sida att arbeta fram en form där allmänheten kan berätta via webben, såsom Riksantikvarieämbetets Platsr.se. Detta ses som ett led i att öppna upp för fler perspektiv på de utpekade platserna.

En av de viktigaste övergripande målsättningarna för Länsstyrelsen i Skåne har varit att hitta en modell som är tillräckligt enkel för att kunna få en rejäl inverkan på det dagliga handläggararbetet. Här är uppfattningen att delprojektet har lyckats och att det kommer ge resultat på de fortsatta informationsinsatserna.

7. Delaktighet i förlängningen

7.1 Antologin *Platsens mänskliga berättelser*

Antologin *Platsens mänskliga berättelser* är Kalejdoskopatsningens mest gemensamma aktivitet och ambitionen var att varje län skulle bidra med manus. Under hösten 2012 kommer 15 bidrag (av 21 möjliga) att publiceras i antologin. Bidragen är av olika karaktär, tematik och omfång, allt från rapsodiska texter till systematiskt utredande dito. De speglar därmed dels kulturmiljöarbetets möjligheter att se, förstå och fördjupa sig i fascinerande och utmanande historiska verkligheter, men speglar dels också de skiftande resurser till fördjupning och förkovring som bjuds ute i länen.

Antologin med sina många texter speglar annat än de dominerande hegemoniska bilderna av Sveriges historia, och har kunnat uppnå en stor bredd med avseende på de intersektionella perspektiv som kan anläggas.

Antologin inleds med en längre forskningsbaserad text där redaktören med bred pensel tecknar hur vårt behov av förankring i tid och rum (i termer av kulturarv) idag regisseras så att det sätter upp gränser gentemot allt som inte är "lika" – och det trots att migration, kulturmöten, globalisering är lika gamla som civilisationen. Textens utgångspunkt är "kultur" som något som alltid är i rörelse och som alltid hyser olikhet inom sig, och menar att en sådan kulturförståelse skapar möjlighet att se bortom dominerande stereotyper om "svenskhet" och likande. In i denna kontext förs sedan *plats* som den enhet som *i sig* alltid hyser mångfald, olikhet och komplexa historier. Antologin har på så vis tagit utgångspunkt i att det finns alternativa och glömda berättelser, och att dessa utmanar oss att se vår historia och vår samtid som lika komplexa som den är.

De enskilda texterna bidrar på olika sätt och i olika utsträckning till att utmana och vidga föreställningen om relationer mellan historia och kulturarv. Ambitionen att visa på komplexitet, har medfört att texterna anlägger ett flertal olika perspektiv. För att nämna bara några: dels behandlas generella välkända men idag bortglömda vardagliga miljöer och situationer (såsom bykhus och kyrkogårdar), dels behandlas konfliktfyllda och tystade miljöer och situationer (desertörsläger och tatarstäder), dels behandlas platsers förändringskapacitet (fäboden, örlogsstaden). Antologins bidrag är att den så konsekvent har hållit fast vid *berättelse*perspektivet, varigenom just platsers (kulturarvets/kulturmiljöns) kapacitet och potential att öppna upp förståelsen av det förflutna tydliggörs. Tilläggas bör att det hela tiden är platsens *mänskliga* öden som står i fokus (jfr titeln) och att antologin därmed i mindre utsträckning fokuserar platserna som sådana, och inte heller hanterar metoder i plats- och bebyggelsehistoria.

8. Utvärderingens resultat i relation till uppdraget

Vårt uppdrag har bestått i att utvärdera Kalejdoskop med avseende på hur delaktighetsfrågan har realiserats. Syftet har i första varit att studera delprojektens tillvägagångssätt och arbetsmetoder framförallt med avseende på delaktighets- och deltagandeaspekterna, vilket har medfört att fokus har legat på projektaktiviteter i de län som själva har bedrivit egna Kalejdoskopprojekt.

Uppdraget rapporteras skriftligt i denna rapport. Först görs en sammanfattande presentation av Kalejdoskopets satsningen som helhet, tillsammans med en översikt över viktiga interna reflektioner kring projektet. Därpå följer dels en sammanfattande analys av delaktighet och deltagande i Kalejdoskop, dels en fördjupad analys av fyra utvalda projekt med avseende på hur delaktighet och deltagande har realiserats. I denna sista del sammanfattas resultatet och vi diskuterar ett urval av de centrala men också problematiska frågor som Kalejdoskopets satsningen väckt.

8.1 Utvärderingens resultat (frågor till Kalejdoskop)

Vi skall nedan sammanfatta resultatet av vår utredning utifrån de frågor som vi har ställt till materialet (se delprojekten). I mindre mån berörs också den ännu ej publicerade antologin.

8.2 Vilka grupper och brukare har engagerats?

Att utlysningarna ställde krav på samverkan har medfört att samtliga genomförda delprojekt (utom ett) på något sätt samverkat med andra parter än brukligt. Också beslutet att prioritera ansökningar om projekt som inte kan få finansiering genom ordinarie medelstildelning, har styrt in delprojekten mot samverkan. Det handlar om samverkan med allt från institutionella instanser och aktörer såsom skolor och kommuner, till intressegrupper såsom kulturskola, hembygdsförening eller ättlingar till tidigare brukare. Det visar sig att samverkan har tolkats framförallt i termer av organiserad samverkan med en organiserad allmänhet, alternativt en allmänhet som organiseras (genom skola, SFI, företag, myndigheter och likande), medan samverkan mer sällan har avsett enskilda individer. Viss samverkansaktivitet (riktade mot kommun, mot konkreta förvaltningsfrågor och/eller nätverksbyggande) verkar ha uppnått en beständighet som överskrider projektiden.

Man kan också se att länsstyrelserna internt har samverkat på nya sätt och kring nya frågor. Att länsstyrelsens integrationshandläggare, handläggare inom social hållbarhet, mänskliga rättigheter och samhällsplanering har involverats i flera delprojekt, är relaterat till att flera delprojekt har syftat till samverkan med nyanlända svenskar. Samverkan har också skett mellan länsstyrelserna inom ramen för de sammanhållande aktiviteterna såsom antologin och seminarierna.

Genom en annan slags vidgning av utredningens fråga (vilka grupper eller brukare som engagerats), till att också omfatta sådana aspekter som hanteras av delprojekten inom gruppen kunskapsunderlag, kan svaret också hämtas i hur delprojekten har förmått uppnå en vidgad kulturarvsförståelse. Här kan noteras att flera projekt har hanterat nya källmaterial för kulturarvet och kulturmiljön, så att andra grupper representeras. Nämnas kan uppmärksammandet av ungdomars berättelser kring platser, glömda och/eller kontroversiella historiska händelser och platser som framträder med hjälp av ett etniskt perspektiv eller genusperspektiv. Antologin med sitt fokus på platsers förmåga att hysa multipla och komplexa berättelser, bidrar med en hel palett av grupper och brukare som ges en historisk plats i både tid och rum.

8.3 Vilken roll har dessa grupper och brukare haft inom projekten?

De roller som de olika externa samverkansparterna har fått inom projekten har varierat kraftigt (intern samverkan lämnas här åt sidan). Rollerna som externa parter har haft, har inneburit allt från att vara meddelare vid enkel konsultation, till att vara inbjuden som likvärdiga parter i en process som i förlängningen kan innebära framtida samförvaltning av kulturmiljön. I det senare fallet utmanas länsstyrelsens roll som statligt övervakande organ. Detta har varit särskilt tydligt och problematiskt i delprojekt där motstridiga intressen har uppenbarats. I samtliga fall kan man säga att den expertroll som länsstyrelsens antikvarier innehar, lite grann breddas. Flera projekt har anlitat externa konsulter som har haft olika roller, ibland pedagogisk handledning där konsulten tillsammans med länsstyrelsen utvecklat nya arbetsmodeller.

8.4 Vilka forum har använts för att arbeta med delaktighet (etabl./nya)?

Om man med forum avser en rumslig eller virtuell mötesplats med viss permanens, kan man dra slutsatsen att Kalejdoskop har lett till etableringen av flera nya forum. Det har handlat om uppbyggandet av långsiktiga nätverk, om formalisering av mötesformer mellan samverkansparter, om studiecirkelverksamhet och arrangerade bussexkursioner, men också om så enkla saker som att samverkan har skett utanför länsstyrelsens lokaler och istället i fält (och liknande). Det har också handlat om att presentera projektmaterial på nya platser, såsom Platsr.se eller Visitor Center. När det gäller den vidare frågan om vilka forum som överhuvudtaget har använts, så förekommer alltså både de etablerade och flera nya.

8.5 Vilka är tillvägagångssätten och projektmetodiken?

Eftersom delprojekten tar sin utgångspunkt i samverkan, finns respektive delprojekts specifika former för samverkan också mer eller mindre tydliggjorda. I vissa fall har det handlat om att kontakta eller intervjua en extern part eller använda okonventionella källmaterial, medan i andra fall har hela delprojektet syftat till metodutveckling för det interna arbetet. Det finns även exempel där metoden definierats som en "öppen dialog".

Däremot är det uppenbart, och mer anmärkningsvärt, att inga delprojekt uttryckligen har ägnat sig åt metodikutveckling för samverkan med allmänhet och omvärld. Det har också framkommit att just metodutvecklingsfrågan allteftersom fick en mindre framträdande betydelse i bedömningen av ansökningarna, vilket framförallt kan relateras till att ansökningarna saknade denna aspekt.

8.6 Analys utifrån intersektionalitetsbegreppet

Den intersektionalitetsanalys som genomförts är grund, men kan ändå visa att aktiviteterna inom Kalejdoskop delprojekt har uppmärksammat ofta bortglömda aspekter såsom etnicitet och ålder/generation. Delprojekt har riktats exempelvis mot helt nyanlända svenskar, mot att göra kulturarv tillgängligt på vissa stora invandrarspråk, mot etniska minoritetsgrupper, men också i stor utsträckning mot barn och ungdomar. På detta vis är det avgjort så att nya grupper och aspekter (än brukligt) har fått ingå i delprojektens kulturarvsförståelse.

Samtidigt skulle en fördjupad analys, dvs. en analys som inbegriper hela den kulturarvssituation som utspelas, kanske visa att det är den etablerade maktordningen som råder. Det finns också flera intersektionalitetsaspekter som ännu inte har uppmärksamats på ett särskilt genomgripande sätt, däribland aspekterna klass, kön/genus, sexuell läggning, religion och funktionsduglighet, samt deras

eventuella samverkan. Nämnas bör att antologin med sina många texter som speglar annat än de dominerande hegemoniska bilderna av Sveriges historia, har kunnat uppnå en stor bredd med avseende på de intersektionella perspektiv som kan anläggas.

8.7 Analys utifrån deltagandeskalan

Analysen av hur projektens aktiviteter kan relateras till olika nivåer i deltagandeskalan, har kunnat visa att spridningen går mellan stegen konsultation och samarbete, dvs. att de håller sig väl samlade runt mitten i skalan (som omfattar fem nivåer: information-konsultation-dialog-samarbete-medbestämmande). Allra vanligast har varit att aktiviteterna hamnat mellan stegen konsultation och dialog. Att det inte finns några aktiviteter som kan placeras i skalans yttersta steg (information, dvs. envägskommunikation, respektive medbestämmande, dvs. delegation eller överföring av mandat) är relaterat till dels Kalejdoskopatsningens tydliga samverkansprofil som har diskvalificerat projekt utan tydliggjord samverkan, men dels också till länsstyrelsens roll som myndighetsutövare vilken har gjort mandatöverföringssteget till en principiell omöjlighet. Generellt kan sägas att analysresultatet visar att Kalejdoskopatsningens samverkansprofil har fått ordentligt genomslag i delprojekten, men att de "svåra" frågorna kring deltagande och delaktighet behöver diskuteras och hanteras vidare.

8.8 Utredarnas reflektioner kring resultatet

Deltagandeaktiviteterna har gällt medborgardeltagande, och en allmän reflektion är att det kan vara svårt att som institution att hantera "allmänheten" utan att den först blir definierad i termer av specifika målgrupper. Det är tydligt att flera delprojekt har haft väldigt tydliga målgruppsinriktade aktiviteter och kanske är det så att det är lättare att bjuda in till deltagande under mer ordnade och begränsade former. Samtidigt finns det en risk i att ett uttalat målgruppsarbete i förlängningen bara kommer handla om adderingen av nya grupper som hela tiden behandlas separat och där den allmängiltiga mångfaldsfrågan (läs delaktighetsfrågan) försvinner ur sikte.

Deltagandeskalan som använts i utvärderingen har inte haft som avsikt att gradera delprojektens aktiviteter, i form av lyckade mer lyckade med avseende på var på skalan de placerats in. Snarare måste varje delprojekt välja det tillvägagångsätt som kan tjäna det syfte ställts upp. Flera delprojekt lyfter dock själva upp de värdefulla erfarenheterna från dialogen, som gav ett utrymme för "förhandling" om synen på vad som är kulturarv och vilka perspektiv som ryms i det förflutna. En större grad av deltagande har alltså visat sig vara berikande. Samtidigt går det inte att vända på detta resonemang, så att en mindre dialogaktiviteter automatiskt skulle få omvänt resultat. För att deltagandet ska kunna realiseras som en bestående erfarenhet, krävs att inflytande skapas hela vägen. Det intressanta för framtiden, är därför vilken livaktighet och uthållighet som nätverken kommer att ha i fortsättningen, och huruvida nätverken därmed blir det mer bestående resultat av Kalejdoskop. Värt att notera är att själva nätverksbyggandet i sig egentligen inte säger något direkt om vilket inflytande som kommer skapas i förlängningen. Nätverken behöver översättas in i fler aktiviteter för att deltagandet bättre skall kunna förstås.

I intervjuer och enkätsvar har det framkommit att deltagande och dialog uppfattas som problematiskt i vissa lägen. I relation till Kalejdoskop's aktiviteter, inte minst regionalt, har reaktioner väckts bland vissa grupper av allmänheten. Här uppstår en osäkerhet i hur förvaltningen hanterar deltagande när åsikter och värderingar antar en annan form och karaktär än det som de professionella utövarna är vana att hantera. Denna aspekt har två sidor. Dels handlar den om att

allmänheten har en viss förväntan på vad kulturmiljövården ska hantera och lyfta fram, en förväntan som inte alltid är i linje med verksamhetens uppdrag och incitament. Dels handlar det också om att deltagande uppfattas som problematiskt när det inte råder samsyn och konsensus.

9. Diskussion av "Kalejdoskop – sätt att se kulturarv"

Kalejdoskopopsatsningens har tagit sin utgångspunkt i kulturmiljövårdssektorns gemensamt upplevda behov av att utveckla kulturarvsverksamheten så att den kommer bättre i fas med "det heterogena Sverige". Det har behövts en samlad satsning för att delaktighetsfrågor och mångfaldsfrågor skall nå ett större genomslag och bli mer långsiktigt förankrade i den dagliga länsstyrelseverksamheten. Förutom att detta är en del av de kulturpolitiska målen, har sådana frågor också stöd i internationellt förankrad forskning om kulturarv och historieskrivning, där det understryks att kulturarvet har stor betydelse i vår tid, men också att det har en ideologisk-politisk och föränderlig karaktär. I denna diskussion är det dock relationen mellan Kalejdoskopopsatsningen och kulturarvsektorns internationella policydokument som skall stå i centrum. Diskussionen skall därför handla om två saker. Dels hur Kalejdoskopopsatsningen har kunnat uppfylla sina syften och mål, och dels hur det som åstadkommit inom satsningen (satsningens aktiviteter), kan relateras till en pågående aktuell och internationell diskussion kring kulturarvverksamhetens utvecklingsbehov.

Kalejdoskopopsatsningens bakgrund är att den etablerades som ett samverkansprojekt mellan kulturmiljöenheterna på Sveriges 21 länsstyrelser. Satsningen löpte under två och ett halvt år med finansiering av Riksantikvarieämbetets FoU-medel samt länsstyrelsernas gemensamma utvecklingsmedel. Därtill har enskilda länsstyrelser själva gått in och medfinansierat egna aktiviteter. Kalejdoskopopsatsningens aktiviteter har bestått i 1) gemensamma seminarier och möten, dels länsstyrelserna emellan, och dels inom styr- och referensgrupp, 2) utgivning av en antologi baserad på texter från länen som behandlar Kalejdoskoprelaterade fenomen, 3) tilldelning av medel till regionala delprojekt inom Kalejdoskopopsatsningens teman (se nedan), samt projektens genomförande. Det senare har varit den till omfattningen största delen av satsningen. Som teman för projektmedelsutlysning valdes: *Tillgänglig information, Parallella berättelser, Ökad bredd i kunskapsunderlagen*. De regionala delprojekt som beviljats medel har haft samverkan som ledord, men har haft olika syften och omfattning.

Kalejdoskopopsatsningens målsättning har varit att förändra arbetssätten och metoderna i länsstyrelsernas arbeten, både på kort och på lång sikt. Det har handlat om att "förbättra informationen om och urvalet av skyddade kulturmiljöer med avseende på det heterogena Sverige" att "utveckla samverkansformer för att vidga kulturmiljövårdens perspektiv", vilket ansluter till de politiska målen om ökad delaktighet. I arbetet med att utvärdera Kalejdoskopopsatsningen har granskning av måluppfyllelsen inte varit ett huvudsyfte, men det kan ändå finnas anledning att här något ta upp och diskutera satsningens måluppfyllelse.

Utifrån det fågelperspektiv som utvärderingen ger är det uppenbart att Kalejdoskopopsatsningen mycket förtjänstfullt inom sig har kunnat hantera och sammanföra övergripande delaktighetsfrågor, med den konkreta handläggardag som är länsstyrelsernas. Genom Kalejdoskop har flera länsstyrelser i sitt kulturarvsarbete kunnat vidga samverkan, hitta och inbjuda nya parter, överskrida gängse arbetsformer och högre utsträckning utgå från ett heterogent Sverige. Det har alltså handlat om nya målgrupper (ungdomar och barn, nya svenskar, etniska grupper osv) men också försök att utveckla sätt att mer långsiktigt engagera dessa i kulturarvsidentifikation och i kulturmiljöns förvaltning. Det finns flera goda exempel på hur delprojekten har förmått utveckla samverkan med nya grupper, och det är ett i många stycken imponerande arbete, utan tidigare motsvarighet, som har genomförts runt om på länsstyrelserna.

När det gäller frågan om metodutveckling av det interna länsstyrelsearbetet, finns det goda exempel på hur regionala projekt har utgått från den konkreta vardagliga handläggarverkligheten och försökt bidra till en medvetenhet om hur denna kan utvecklas. Själva Kalejdoskop-satsningen har kontinuerligt lyft metodutvecklingsfrågorna i projektmedelsutlysningar och i seminarier där nya förhållningssätt och metodutveckling diskuterats. Inom styrgrupp och referensgrupp har metodutvecklingsbehovet varit uppe till diskussion, bland annat i samband med bedömning av ansökningar. I projektansökningarna har emellertid metodfrågorna mer sällan getts någon särskild konkretion och särskild behandling. Sammantaget sett, och utöver själva samverkan *som sådan* (med extern part, jfr ovan), har metodutvecklingsfrågorna i mindre utsträckning än väntat stått i centrum. Utvärderingens iakttagelse är således att, trots förtjänstfulla exempel, har metoduspekterna inte riktigt hunnit få en fördjupad systematisk bearbetning och reflektion.

I förhållande till detta kan man lyfta fram att länsstyrelsens verksamhet och även Kalejdoskop delprojekt behöver ses som relaterade till det offentliga två roller. Den första rollen handlar om att utöva myndighet, dvs. utföra aktiviteter kopplade till de grunduppgifter som är givna i lagstiftning och regleringsbrev. Den andra rollen handlar om att axla en beställarroll och vara att finansiär av aktiviteter som (huvudsakligen) utförs av externa aktörer. I nästan samtliga Kalejdoskop delprojekt har länsstyrelserna gått in som en samverkanspartner och verkat inom denna sistnämnda roll. Fokus har då inte legat på den interna verksamheten, men denna har självklart blivit indirekt berörd. Såsom har framkommit på tidigare ställe i denna rapport, hamnar Kalejdoskop-satsningens målsättning om samverkan och metodutveckling rimligen till sin huvudpart inom denna sistnämnda roll, medan den förstnämnda (myndighetsutövarens) mer svårigen kan omfattas.

Den relevans som kan tillmätas Kalejdoskop-satsningen framgår tydligt vid jämförelse med internationella policydokument för kulturarvsarbetet. Vi skall här särskilt uppehålla oss vid Europarådets Faro-konvention från 2005. Denna konvention, som tar människor och socio-kulturella värden som utgångspunkt, menar att alla (civila samhället och andra etablerade organisationer) behöver involveras i processen att definiera och förvalta kulturarvet. Faro-konvention menar vidare att dess utgångspunkter måste införlivas redan i kulturarvsförvaltningens strukturella ramar (lagstiftning och policyskapande), och att det för att åstadkomma en sådan kulturarvsförvaltning, krävs samverkan och tvärvetenskapliga närmanden. Det måste, vidare, skapas både ekonomiska och sociala förutsättningar som möjliggör delaktighet och deltagande i kulturarvsaktiviteter, och det behöver formuleras strategier kring implementering av konventionens intentioner för samverkan och samarbete. Farokonventionens del två handlar om kulturarv som en resurs för samhället. Här uppmanas kulturarvsförvaltningen att uppmantra till reflektion kring hur kulturarv presenteras och förmedlas, samt att skapa en öppenhet kring tolkningsutrymmet. För att åstadkomma detta krävs att processer etableras som också innehåller möjlighet till diskussion, men också förlikning för att hantera situationer där det finns konkurrerande perspektiv och uppfattningar om kulturarvs värden. Farokonventionens del tre fördjupar diskussionen om samverkan genom delaktighet och deltagande. Alla uppmanas att delta i processerna kring identifiering, tolkning, skydd, vård och förmedling av kulturarv. Dessutom ska hänsyn tas till de värden som enskilda grupper och lokalsamhället knyter till kulturarvs- och kulturmiljöobjekt. Slutligen ska tillgängligheten till kulturarv och kulturmiljö förbättras för att alla grupper i samhället ska kunna ta del av det samt delta i aktiviteter.

För kulturarvsförvaltningens del innebär detta att strukturella ramar behöver utvecklas för att möjliggöra gemensamma aktiviteter mellan myndighetsutövning och brukare, andra organisationer och det civila samhället. Det är därför intressant att ställa Kalejdoskopssatsningens aktiviteter bredvid Farokonventionens idé om utökad samverkan. Här nedan skall vissa aspekter av detta lyftas fram och relateras till vad som har kommit till uttryck i föreliggande utvärdering av Kalejdoskopssatsningen.

Medan Faro-konventionen lyfter frågan om tillgänglighet som relaterad till olika former av fysiska och psykiska hinder, har Kalejdoskopssatsningen gett tillgänglighet en vidare innebörd. Detta har gjorts genom att inom delprojektet ge utrymme för informationsinsatser riktade mot specifika målgrupper som sällan får del av vare sig information, fördjupad kunskap, erfarenheter eller medverkan i kulturarvsaktiviteter. Det har handlat om att alla på lika villkor ska kunna ta del av kulturarvsverksamhet.

Det är vidare tydligt att Kalejdoskopssatsningens struktur inneburit ett påförhand definierat utrymme för samverkan (mellan kulturarvsinstitutionen länsstyrelsen och externa parter) och att detta utrymme endast delvis ger möjlighet till den radikala samverkansidé som Farokonventionen åsyftar. En egentlig påverkan på de organisatoriska enheterna samt de övergripande strukturella ramarna har halt legat utanför Kalejdoskopssatsningens handlingsutrymme.

I både intervjuer och i delprojektens rapporter, har det framkommit att det arv som länsstyrelsen har ifrån tidigare (befintlig) kulturarvsförvaltning upplevs som problematisk i relation till Kalejdoskopssatsningens syfte och målsättning. En stor del av både handläggningstid och bidragsfördelning går åt till att upprätthålla tidigare utpekade kulturarv, som i många fall har "skeva värdebeskrivningar". Detta gäller såväl byggnadsminnesdokumentationer som informationsmaterial kring kulturhistoriskt värdefulla miljöer och objekt. Det finns en önskan att revidera sådana exkluderande berättelser och utpekanden, men för att få detta till stånd krävs ett stort tillskott av nya ekonomiska resurser.

De immateriella aspekterna av kulturarvet har lyfts fram i ett par läns Kalejdoskoparbete. I dessa sammanhang har man upplevt att gällande bidragsförordning och lagstiftning begränsar utvecklingen av nya perspektiv. Flera av de projektansökningar som inkommit genom Kalejdoskop bidragskampanj, skulle ha varit svåra att finansiera genom ordinarie bidragsförfarande eftersom de inte i första hand berör fysiska objekt. Det upplevs alltså svårt att hantera projekt och ingångar som förhåller sig till ett mer allmänt kulturarvsperspektiv.

Avslutningsvis återkommer vi nu till Faro-konventionens utgångspunkt kring att betrakta kulturarvet som en gemensam angelägenhet som behöver flera aktörers samverkan. Om varje kulturarvsintervention betraktas som en potentiell dissonans, bör därför varje åtgärd vara föremål för förhandling mellan de olika berörda parterna. I enlighet med denna utgångspunkt handlar flera av konventionens formuleringar om behovet av ett utökad tolkningsutrymme och även ett utökad beslutsmandat. Vi menar att Kalejdoskop, sina tids- och resursmässiga begränsningar till trots, har förmått till aktiviteter omforma Faro-konventionens intentioner. Kalejdoskopssatsningens strävan mot att utveckla arbetet i riktning mot allas rätt till tillgänglighet till kulturarv, ser vi som ett arbete helt i linje med Faro-konventionen. Det finns flera exempel inom Kalejdoskopssatsningen på att kulturarvssektorns positioner flyttas fram i relation till en kulturarvsförståelse som är mer mångfasetterad och representativt utifrån en delaktighetsaspekt.

Därav kommer emellertid att de båda rollerna (beställare resp. myndighetsutövare) då behöver betraktas som lika angelägna och utvecklas på lika villkor. Det är ur detta perspektiv intressant och värdefullt att någon form av "checklista" har efterfrågats, en checklista som skulle kunna föra vidare Kalejdoskopets andan och resultat. Ett par av delprojekten har närmast sig frågan om checklista, och menar att en sådan skulle kunna stärka ett mångfaldstänkande inom handläggars vardagen. Resultaten från dessa delprojekt antyder att ett mindre antal hållpunkter vid bedömningen av underlag och nya informationsmaterial kan vara mycket värdefulla och få stort inflytande. Som utvärderare menar vi givetvis att en checklista inte kan ersätta den kontinuerliga kritiska reflektionen, men också att en sådan skulle kunna utgöra en konkret påminnelse om att kulturarvsförvaltningen idag står inför stora utmaningar som måste få fortsatt uppmärksamhet och nya, varaktiga, resurser.